

Nagy Péter

KÜLFÖLDI MINTÁK ÉS FŐBB IRODALMUK A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS SZAKIRODALMÁBAN¹

*Foreign Models and their Relevant Literature in the Academic Literature of the
Hungarian Administrative Jurisdiction*

Nagy Péter egyetemi tanársegéd, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem
Állam és Jogtudományi Kar Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék,
nagy.peter@kre.hu

A tanulmány célja, hogy összegyűjtse és megvizsgálja azt, hogy a közigazgatási bíráskodásról szóló magyar tudományos diskurzusban mely külföldi műveket dolgozták fel, végeredményben tehát milyen modellek milyen mélységű elemzését adták a különböző korszakok. Az eddigi retrospektív, bibliográfiai módszerű kutatás ilyen irányú kiegészítése számos kérdés megválaszolásához járulhat hozzá.

A külföldi szakirodalom felhasználása erősen személy- és nyelvtudásfüggő, olykor a tudományos kíváncsiság hátrányára is. Általánossá vált a korábbi, főként magyar nyelvű feldolgozások véleményének panelszerű használata. A francia és a német nyelv, korábbi jelentős szerepéhez képest háttérbe szorult. Ehhez képest az angol számottevő, érdemi használata meglehetősen későn, az 1990-es évek elején indult meg, alig két évtized alatt annak jelenkori abszolút primátusához vezetett, amely számos kérdést vet fel.

KULCSSZAVAK:

bibliográfia, jogtörténet, közigazgatási bíróság, közigazgatás, nemzetközi, szakirodalom

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Károli Gáspár Református Egyetem együttműködésével készült.

The aim of the study is to collect and examine the foreign language publications that were processed in the Hungarian academic discourse on Administrative Jurisdiction. Conclusively the depth of analysis of the models has been given in different eras. The addition of the previous, retrospective bibliographic research methods could contribute to answer to several questions.

The use of the foreign publications heavily depends on the person and its language skills, sometimes to the detriment of academic requirements. The use of the earlier opinion has become the norm, especially in the Hungarian language processing. The French and German language is losing ground compared with their previous significant role. In comparison, the significant use of the English language began rather late, in the early 1990s and led to its present-day absolute primacy in less than two decades, which raises many questions.

KEYWORDS:

academic literature, bibliography, history of law, influence, international, public history

1. BEVEZETÉS

E tanulmány célja, hogy összegyűjtse és megvizsgálja azt, hogy a közigazgatási bíráskodásról szóló magyar tudományos diskurzusban mely külföldi műveket dolgozták fel, vég-eredményben tehát milyen modellek milyen mélységű elemzését adták a különböző korok. Az eddigi retrospektív bibliográfiai módszerű kutatás ilyen irányú kiegészítése számos kérdés megválaszolásához szolgálhat adalékkal, kiderülhet, hogy milyen nézeteket vett át a hazai tudósközösség, milyen tudományos tételekre reflektáltak vagy éppen melyeket cáfoltak meg.

A gyűjtőmunka és az eredmények rendszerezéséhez adekvát, szigorú módszertani alapvetésre van szükség.

Korábbi eredményeimet felhasználva² azt a módszert választottam, hogy a magyar közigazgatási bíráskodás szakirodalmának jelentősebb – általában –, monografikus formájú, európai modelleket vizsgáló munkáiban található klasszifikációs kísérletek, vélemények alapján készítek egy rendszert, amelyben a különböző korok osztályozási megoldásai tárgyalhatók.

A tanulmány második felében a közigazgatási bíráskodással kapcsolatos, a magyar szakirodalomban hivatkozott külföldi tudományos műveket elemzem a fentebbi klasszifikációs kísérleten belül kronologikus sorrendben, azokon belül pedig a legnagyobb hatást kiváltó szerzőket külön, kiemelve is ismertetem.

A források jól osztályozhatók aszerint, hogy mekkora hatást fejtettek ki. A kisebb, egy-egy problémával, problémakörrel foglalkozó részlettanulmányok egészen a jelenkor digitális forradalmáig nehezebben voltak hozzáférhetőek, ezáltal azok felkutatásához, felhasználáshoz sok időre, költséges tanulmányutakra volt szükség. A külföldi szintézisek, monografikus igényű feldolgozások könnyebben terjedtek, azok hasznosítása is nagyobb arányban mutatkozik. A 19. század elején és közepén francia és német nyelvű területeken bevett publikációs szokások miatt a lexikonok, Wörterbuchok jelentős mértékben járultak hozzá az egyes megoldások európai terjedéséhez. Jelentőségüket tekintve kiemelkedők azok a munkák, amelyeket fáradságos munkával magyar nyelvre is lefordítottak. Mindezekelőtt Rudolf von Gneist,³ Robert Mohl,⁴ Lorenz von Stein⁵ vagy Albert Venn Dicey⁶ munkáinak magyar fordításai terjedtek el leginkább a külföldi jog iránt érdeklődő, a szűkebben vett, a témát kutatási témájukként művelő tudósokon túli jogász körökben.

² NAGY Péter (2018a): A közigazgatási bíráskodásról szóló irodalom 1945-ig. *Glossa Iuridica*, 4. évf. 3–4. sz. 282–296.; NAGY Péter (2018b): A közigazgatási bíráskodás irodalma 1945 után. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 3. sz. 188–215.

³ GNEIST, Rudolf (1875): *A jogi állam*. (Takács Lajos ford.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

⁴ MOHL, Robert (1866): *Az államtudományok encyclopaediája*. (Löw Tóbiás ford.) Pest, Heckenast.

⁵ STEIN, Lorenz (1871): *Az államigazgatás és az igazgatási jog alapvonalai folytonos tekintettel Angol-, Francia- és Németország törvényhozása- és irodalmára*. (Kautz Gusztáv ford.) Budapest, Ráth.

⁶ DICEY, Albert Venn (1902): *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. (Tarnai János ford.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

Az összegyűjtött külföldi munkák kapcsán egy tematikai szűkítést kellett bevezetni, miszerint a témához szorosabban kapcsolódó műveket soroltuk fel, illetve azokat, amelyek említése nagyobb számban előfordult több szerző munkáiban is.

További kényszerű megszorítás, hogy főként a német, francia és angol nyelvű szakirodalomra koncentrálunk, mivel az egyéb, főként orosz, olasz, spanyol és cseh források értékelése a jelen tanulmány terjedelmi korlátait meghaladná, ugyanakkor jelentős hatást – az orosz például a szocialista ideológiai presszió ellenére sem – tudott kifejteni.

2. A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS MODELLJEI A MAGYAR SZAKIRODALOMBAN

A mai értelemben vett közigazgatási bíráskodási modellek kialakulása hosszú folyamat eredménye. A szervezeti, hatásköri, eljárásrendi megoldások kombinációjának széles skálája figyelhető meg az egyes országok történeti előzményeiben és jelenkori jogrendjében. Ezért az angol, francia, német megoldások modelljellege erősen vitatott a szakirodalomban.⁷

Jelen tanulmány korábban kitűzött szakirodalmi céljai az így is komplikált csoportosítási lehetőségeket tovább nehezítik. Legegyszerűbb megoldás az lenne, hogy az adott szakterületről szóló forrásokat nyelvük szerint csoportosítsuk, az azonban aligha felel meg a tudományos követelményeknek, a következtetések csak a felhasznált irodalom mennyiségével kapcsolatban adhatnának támpontot. Ez a magyarázata, hogy az adott – a magyar tudományos gondolkodásra gyakorolt hatás szakirodalmi szempontjai szerint felsorolt – modellekre vonatkozó irodalmat gyűjtjük össze.

Ehhez elsőként a klasszifikációs kísérleteket kell röviden görcső alá vennünk.

A szakirodalom a közigazgatási bíráskodásról szóló tudományos diskurzus megindulását az erről szóló önálló monografikus munkáktól számítja.⁸ 1877-ben jelent meg Concha Győző *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában* című munkája,⁹ illetve az 1876-tól a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain több részlettanulmányban napvilágot látott kutatásait¹⁰ ekkor foglalta össze Gruber Lajos is.¹¹

⁷ STIPTA István (2015): A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei. *Jogtörténeti Szemle*, 3. sz. 40–45.; STIPTA István (2016): Egyértelmű modellkapcsolatok? A közigazgatási bíráskodás európai változataihoz. *Közjogi Szemle*, 4. sz. 10–15.; PATYI András (2002): *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei: Tanulmány a magyar közigazgatási bíráskodásról*. Budapest, Logod Bt.

⁸ STIPTA István (1997): A közigazgatási bíráskodás előzményei Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*, 52. évf. 3. sz. 117–125.; 121.; MARTONYI János (1972): *A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867–1949)*. Szeged, JATE Állam- és Jogtudományi Kar.

⁹ CONCHA Győző (1877): *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában*. Budapest, Athenaeum.

¹⁰ GRUBER Lajos (1877a): A közigazgatási bíráskodás alakzatai Európában. *Jogtudományi Közlöny*, 12. évf. 35–49.

¹¹ GRUBER Lajos (1877b): *A közigazgatási bíráskodás eszméje, kellei és alakzatai Európában, különös tekintettel Magyarországra és e kérdés parlamentáris sorsának történetére hazánkban*. Budapest, Athenaeum.

Concha elméleti alapozó munkájában tárgyalja az angol jogfejlődés vonatkozó eredményeit, ugyanakkor tárgyalja a francia, osztrák, német és olasz megoldásokat is. Klasszifikációról azonban nem beszélhetünk, csupán a fontosabb európai országok vonatkozó rendelkezéseit és a főbb elméleti álláspontokat ismerteti, olykor a szerző által kemény kritikával illetve.

Gruber Lajos a *Jogtudományi Közlöny* hasábjain megjelent tanulmánysorozatából készült könyvében az európai rendszereket veszi górcső alá. Országonként tárgyalja a közigazgatási bírászkodást, túlnyomó részben a német területekre helyezve a hangsúlyt. Előként Franciaország közigazgatási bírászkodási rendjét ismerteti, ezt követi a francia rendszert legjobban átvevő Elzász-Lotaringia. Svájc, Belgium és Olaszország ismertetését követően tér ki a badeni jogrendszerre. Poroszország ismertetése után Bajorország, Szászország, Nassau és Württemberg, majd Hessen közigazgatási bírászkodását vizsgálja a szerző. Utoljára tárgyalja Anglia és Ausztria vonatkozó jogrendjét.¹²

A többnyelvű műveltségét és a külföldi szakirodalomban szerzett páratlan tájékozottságát felhasználó Dell'Adami Rezső *Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából* című munkájában,¹³ amelyben a vonatkozó szerzőket és főbb műveiket nagy gondossággal szedte össze, Anglia, Franciaország,¹⁴ Németország,¹⁵ Belgium közigazgatási bírászkodást illető jogi rendjét ismertette a hatalmi ágak elválasztására vonatkozó elméletekről szóló diskurzus fényében. Követendő példaként állítja a franciaországi megoldást, ugyanakkor a németajkú területek vonatkozó eredményeit kemény kritikával illetve, egészen addig elmenve, hogy kijelentette, a németországi rend távol áll a jogállamiság eszméjétől.¹⁶

Trócsányi László Boér Elek munkájának reprint kiadásához fűzött előszavában összegezte a századforduló neves közjogászának külföldi rendszerek bemutatására vonatkozó véleményét. A mintaadó országok szerint Boér a francia, német, angol, porosz, osztrák és olasz rendszereket ismertette, ugyanakkor a francia, porosz és angol megoldásokat tartotta a legjobbnak, követendőnek.¹⁷

¹² További, a tárgykörbe tartozó publikációja: GRUBER Lajos (1881–1882): A legujabb bajor törvény a közigazgatási törvényszék felállításáról és a vitás közigazgatási ügyekben követendő eljárásról. *Jogtudományi Közlöny*, 16. évf. 45. sz. 376–378.; 48. sz. 400–401.; 17. évf. 3. sz. 20–22.; 15. sz. 117–118. A Gesetz vom 8. August 1878., betr. die Errichtung eines Verwaltungsgerichtshofes und das Verfahren in Verwaltungsrechtssachen intézkedéseinek bemutatása, törvénytöveg magyarul.

¹³ DELL'ADAMI Rezső (1880a): Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1. sz. 1–32.; A beszédből részletek megjelentek a *Magyar Themis*-ben: DELL'ADAMI Rezső (1880b): Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából. *Magyar Themis*, 23. sz. 182–185.

¹⁴ Francia nyomon haladt Németalföld, Spanyolország, Olaszország.

¹⁵ A német (porosz) hatás fedezhető fel Badenben, Ausztriában, Bajorországban, Szászországban, Hessenben, Württembergben.

¹⁶ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 7–8.

¹⁷ TRÓCSÁNYI László (2017): Bevezetés. In Boér Elek: *Közigazgatási bírászkodás*. (Budapest, Grill. 1907. X, 303) [reprint] TRÓCSÁNYI László – PATYI András sorozatszerk.: *Államtudományi Klasszikusok*, II. Budapest, Dialóg Campus. XVII–XIX.

Martonyi János *A közigazgatási bírászkodás és legújabbkori fejlődése* című munkájában¹⁸ a történeti fejlődés felvázolását követően háromféle rendszert különböztetett meg: „Az egyik a bírászkodási funkció egységének és azonosságának elvéből indulva ki csak egyféle bírói hatóság létjogosultságát ismeri el, amely polgári és közigazgatási ügyekben egyaránt ítél. A másik a közigazgatás, mint államhatalom önállóságának lehető legszélesebb körű biztosítását vesz alapul és ezért magukat az aktív közigazgatási szerveket ruházta fel [...]. A harmadik pedig abból indul ki, hogy a közigazgatási és polgári bírászkodás különbözőségei miatt rendes bíróság nem járhat el, ugyan akkor a függetlenség megőrzése végett a közigazgatási szerveknél sem maradhat, éppen ezért különbíróságokat hoz létre.”¹⁹

Szabó József, jogtörténeti, összehasonlító-jogi és szociológiai aspektusból vizsgálta az ekkorra kikristályosodó, három modellre épülő elméletet, ugyanakkor ezeket a demokráciák és diktatúrák egymáshoz való viszonya alapján határozta meg. Szabó által meghatározott első modell az angolszász rendszer, amelyet nem befolyásolt egyáltalán „a diktatúrák fertőzése”,²⁰ második a francia módszer, amelyet a diktatórikus rendszerek szelleme alapvetően befolyásolt,²¹ a harmadik utat pedig az átmeneti rendszerek jelentették számára, amelyek visszatérően vannak a demokratikus rendszer felé, de félúton megálltak vagy legalábbis még nem értek vissza (belga²² és germán²³ rendszerek).²⁴

Martonyi János az *Államigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata* című, 1960-ban megjelent monográfiájában²⁵ mutatta be a szocialista államelmélet elvárásainak megfelelő klasszifikációs módot, amely egyfajta modellek feletti kategóriapárként határozta meg a nyugati országok közigazgatási bírászkodására vonatkozó rendjét, ezen belül a modellekkel, illetve a szocialista országok belső klasszifikációval nem rendelkező felsorolását.

Toldi Ferenc *A közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata* című,²⁶ a rendszerváltás előestéjén írt monográfiájában a szocialista alapmotívumnak megfelelően tőkés állambeli modellekről beszél, illetve szocialista modellről. Előbbiben – szervezeti minőség

¹⁸ MARTONYI János (1932): *A közigazgatási bírászkodás és legújabbkori fejlődése*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

¹⁹ MARTONYI (1932): *i. m.* 14.

²⁰ Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok.

²¹ Franciaország, Jugoszlávia, Finnország, Luxemburg, Törökország.

²² Belgium, Svájc, Norvégia, Hollandia, Dánia, Görögország, Monaco, Spanyolország, Olaszország, Oroszország, Kína, Izland. SZABÓ József (1946): *Demokrácia és közjogi bírászkodás*. Budapest, Herendi Könyvkiadó Vállalat. 110–113.

²³ Németország, Ausztria, Magyarország, Románia, Lengyelország, Csehszlovákia, Svédország, Japán, Irán, Venezuela. SZABÓ (1946): *i. m.* 114–183.

²⁴ SZABÓ (1946): *i. m.* 22–24.

²⁵ MARTONYI János (1960): *Államigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

²⁶ TOLDI Ferenc (1988): *A közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata*. Budapest, Akadémiai.; További irodalom a szocialista szemléletű klasszifikációkhoz: KILÉNYI Géza (1981): Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata a szocialista jogfejlődés tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 36. évf. 8. sz. 653–667.; KILÉNYI Géza (1982): *Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata a szocialista jogfejlődés tükrében*. In: *Tanulmányok az ellenőrzési rendszer továbbfejlesztéséről*. Budapest, 67–127.; TOLDI Ferenc (1975): Az államigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata az európai szocialista államokban. *Állam és Igazgatás*, 25. évf. 8. sz. 696–705.

szerint – három modellt említ, az angolt (a rendes bíróságok által ellátott közigazgatási bíráskodási rendszer), a franciát (a közigazgatási mechanizmusban a közigazgatási szervek mellett kialakított közigazgatási bíráskodási rendszer) és az önálló közigazgatási bírósági rendszert, amelynek két ága van, a német és az osztrák. Ahogyan fogalmazott, az előbbinek általános, az utóbbinak pedig magyar vonatkozása a nagyobb hatású.²⁷ Negyedik főcsoportként a vegyes rendszert rögzítette, amely az előző modellek különböző ismérveinek elegyéből alakult ki. Könyvének második nagy felében, a szocialista állambeli bírói felülvizsgálat cím alatt pedig a Szovjetuniót, Bulgáriát, a Német Demokratikus Köztársaságot, Lengyelországot, Romániát, Csehszlovákiát, Jugoszláviát említi. A szocialista modell létjogosultságát azzal indokolták, hogy a törvényesség biztosítása és a politikai célszerűség vezette.²⁸ Balázs István, Mihajlov Dobromir és Balogh Zsolt ezzel szemben 1988-ban publikált munkájukban arra a véleményre helyezkedtek, miszerint a vegyes rendszer léte erősen megkérdőjelezhető annak spekulatív és relatív jellege miatt.²⁹ A szocialista modell erős kritikáját adta Patyi András több munkájában is a rendszerváltást követő időszakban. *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei* című monográfiájában³⁰ ismerteti a közigazgatási (államigazgatási) határozatok bírói felülvizsgálatának rendszerét a szocialista jog időszakában, ebből kiindulva pedig elemzi a magyar közigazgatási bíráskodás jelenkori modelljének alapjait is, sürgetve a szocialista elemek kiszorítását a magyarországi közigazgatási bíráskodásból.³¹

Trócsányi László³² *Milyen közigazgatási bíráskodást?* című 1992-ben megjelent könyvében³³ – elfogadva a hagyományos felosztást – a külföldi klasszifikációs kísérletek közül Roger Bonnard³⁴ elméletét ismertette, amely szerint három különböző modell van. Az angol–amerikai rendszer, ahol a rendes bíróságok járnak el, a francia rendszerben az adminisztrátor bíró jogintézménye a jellemző és közbülső rendszerek, amelyek az előző két rendszer között helyezkednek el. Két fő csoportra oszthatók, egyikbe az olasz és a belga rendszerek tartoznak, másikba pedig a német és az osztrák jogrendszerek.³⁵

²⁷ TOLDI (1988): *i. m.* 18–19., 30.

²⁸ TOLDI (1988): *i. m.* 99.

²⁹ BALÁZS István – MIHAJLOV Dobromir – BALOGH Zsolt (1988): *A közigazgatási bíráskodás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet.

³⁰ Doktori disszertáció: PATYI András (2001): *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei (múlt, jelen, jövő)*. Doktori értekezés. Budapest.

³¹ PATYI András (2002): *Közigazgatási bíráskodásunk modelljei: Tanulmány a magyar közigazgatási bíráskodásról*. Budapest, Logod Bt.; A szocialista joggal kapcsolatos további kritikai tanulmány: PATYI András (2004): *Velünk élő szocialista jog – avagy közigazgatási bíráskodásunk alapjai. Leviatán*, 109–146.

³² Trócsányi László más összefoglaló munkái: TRÓCSÁNYI László ifj. (1988a): *A közigazgatási bíráskodás szervezete és működése egyes európai országokban: A jogintézmény elméleti alapjai és működési tapasztalatai, valamint egyes európai országok közigazgatási bíráskodására vonatkozó jogszabályok*. Budapest, MTA; TRÓCSÁNYI László ifj. (1990): *A közigazgatási bíráskodás egyes elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, MTA.

³³ TRÓCSÁNYI László ifj. (1992): *Milyen közigazgatási bíráskodást?* Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. Trócsányi további vonatkozó cikkei: TRÓCSÁNYI László ifj. (1991b): *Milyen közigazgatási bíráskodás felé? Társadalmi Szemle*, 46. évf. 7. sz. 59–64.; TRÓCSÁNYI László ifj. (1991a): *A közigazgatási bíráskodás főbb rendszerei és szervezeti kereteik. Magyar Közigazgatás*, 41. évf. 5. sz. 408–425.

³⁴ BONNARD, Roger (1934): *Le controle juridictionnel de l'administration publique*. Paris, Delagrave.

³⁵ TRÓCSÁNYI ifj. (1992): *i. m.*

Az újabb szakirodalomban a jogcsaládoknak megfelelően tárgyalják és osztályozzák a közigazgatási bírászkodás meglévő rendszereit, írja Trócsányi. Ennek megfelelően megkülönböztetnek kontinentális közigazgatási bírósági rendszereket (ezen belül latin és germán rendszerek), angolszász rendszereket (Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok), illetve a volt szocialista országok közigazgatási rendszereit.³⁶

A fentiek alapján Trócsányi a főbb rendszerek és szervezeti keretek között görcső alá veszi Franciaország, Belgium és Olaszország, Ausztria és az NSZK, Nagy-Britannia és Amerikai Egyesült Államok jogrendszereit a közigazgatási bírászkodás szempontjából. Külön fejezetet szán a közigazgatási bírászkodás szervezeti kérdéseinek a kelet-közép-európai régióban, így tárgyalja Csehszlovákia (később Cseh Köztársaság, Szlovák Köztársaság), NDK, Bulgária, Magyarország és Lengyelország vonatkozó rendjét.³⁷

A 2010-es évektől a bevett klasszifikációs rend lazulni látszik. Egyrésztől létjogosultságukat erőteljesen kritizálni kezdték a hazai tudósok, mindenekelőtt Stipta István, ugyanakkor a felhasznált nemzetközi irodalomban egyfajta hangsúlyeltolódás látszik. A nemzetközi, főként az európai diskurzus fontos értékelési szempontja lett az egyes modellek európai uniós jogi, jogharmonizációs szempontból történő vizsgálata, újraértelmezése.

Stipta István a közigazgatási bírászkodás történeti modelljeiről szóló tanulmányában³⁸ vizsgálta a kialakult modellek rendjét. Feltevése szerint a konstrukciók nemzethez, országhoz kötése nem képezi le a történeti valóságot, és nem tükrözi megfelelően a közigazgatási jogvédelmi fórumok sajátosságait sem. Stipta István négy rövid előfeltétel lefektetése mentén tárgyalja a modelleket. Ezek szerint a közigazgatási bírászkodás fogalma az elmúlt másfél évszázad európai történeti irodalmában konstansnak tekinthető, a közigazgatási bírászkodás kialakítását minden korabeli államban csaknem azonos elvi követelmények és hasonló jellegű szükségletek indokolták, a modellek értelmezésénél figyelemmel kell lenni a közigazgatási bírászkodás kialakulásának politikai-közjogi feltételeire is, illetve a közigazgatási bírászkodás csoportosítása csak a szervezeti kereteket vette figyelembe. A szakirodalmi modellképzések abból indultak ki, hogy a létrehozott jogvédelmi szervezet az állami apparátuson belül hol helyezkedik el. A közigazgatási bírászkodás tartalmát, minőségét és jellegét, azonban legalább ilyen mértékben befolyásolja a jogbiztosító fórum hatásköre és a jogérvényesítés eljárási rendje. Ebből a szempontból az angol, a francia és a német rendszer szerinti felosztás ezeket nem veszi figyelembe.³⁹ Angliában nem történt meg a közigazgatási bírászkodás szétválasztása, az egy egyedi megoldás, nem modellezhető. Ugyanakkor az is történeti tény, hogy Olaszországban és számos német tartományban is rendes bíróságok bírálták el a közigazgatási panaszokat.⁴⁰ Stipta a francia modellel kapcsolatban

³⁶ TRÓCSÁNYI ifj. (1992): *i. m.* 43.

³⁷ Korábbi külföldi mintákat vizsgáló munkái: TRÓCSÁNYI ifj. (1988a): *i. m.*; TRÓCSÁNYI ifj. (1990): *i. m.*

³⁸ STIPTA (2015): *i. m.*, 40–45. Vonatkozó egyéb tanulmányai: STIPTA (2016): *i. m.* 10–15.; STIPTA, István (2014): Die Geschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn und die internationalen Modelle. *Journal on European History of Law*, Vol. 5, No. 2. 73–79.

³⁹ STIPTA (2015): *i. m.* 40.

⁴⁰ STIPTA (2015): *i. m.* 41.

megjegyz, hogy magában a mintakonstrukcióban is az egyes elemek egyesén fordulnak elő, illetve a poroszországi háromfokozatú közigazgatási bírászkodásnak két szintjén is közigazgatási szervek hoztak döntéseket.⁴¹ A harmadik, különálló közigazgatási bíróságot jelentő modell Ausztriára és Németországra volt jellemző. Utóbbi esetében azonban a jellegadó tartományok vonatkozó jogrendjüket az 1890-es években radikálisan átalakították. A német modell rendkívül sokszínű, a rendes bírósági és különbírósági megoldásokat egyaránt integráló és folyamatosan változó megoldásokból állt. Ezek alapján megállapította, hogy a tárgyalt hármás felosztás még a szervezeti formákat sem tudta hűen visszaadni, nem helyes tehát a nemzetekhez köthető klasszifikáció.⁴²

Rozsnyai Krisztina⁴³ a szervezeti, hatásköri és eljárásjogi szabályok együttes elemzése alapján napjaink közigazgatási bírászkodásra vonatkozó rendszereit négy modellbe sorolja, tisztán dualista, félig-meddig dualista, majdnem dualista és monista modellre.⁴⁴

Jelen tanulmány a közigazgatási bírászkodás magyarországi szakirodalomra tett hatásának minél pontosabb értékelése érdekében négy modellt vesz górcső alá, úgymint a németet, a franciát, az angolt és az osztrákot. Ennek oka azon előfeltevés, miszerint ezek az országok gyakoroltak jelentős hatást a magyar tudományos gondolkodásra.

3. A KÖZIGAZGATÁSI BÍRÁSKODÁS MODELLEI ÉS FŐBB IRODALMUK

3.1. A német modell a magyar szakirodalomban

A meglehetősen későn, az 1870-es évek végén megindult közigazgatási bírászkodással kapcsolatos magyar tudományos diskurzus minden képviselője⁴⁵ felhasználta Rudolf von Gneist, Lorenz von Stein, Otto Bähr és Robert Mohl munkáit. Az igen jelentős mértékű német befolyás okai közé tartozik az a tény, miszerint a magyar közigazgatási jog fogalmi-dogmatikai rendszere ekkor még igen fejletlen volt, így számos esetben a német kifejezéseket tükörfordítással vették át.

⁴¹ STIPTA (2015): *i. m.* 42.

⁴² STIPTA (2015): *i. m.* 43–45.

⁴³ ROZSNYAI Krisztina (2007): A közigazgatási bírászkodás európai dimenziója. *Jogtudományi Közöny*, 62. évf. 9. sz. 383–394.; ROZSNYAI Krisztina (2008): *A közigazgatás feletti bírói ellenőrzés továbbfejlesztésének lehetséges irányai: A közigazgatási bírászkodást meghatározó tényezőkről*. Doktori disszertáció. Könyvként megjelent: F. ROZSNYAI Krisztina (2010): *Közigazgatási bírászkodás Prokrustész-ágyban: A közigazgatás feletti bírói kontroll változó körülmények között, változatlan formában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. Recenzió a monográfiáról: PATYI András (2010): *Prokrustész és Thézeusz: Gondolatok a magyar közigazgatási bírászkodásról* egy könyv kapcsán. *Jogtudományi Közöny*, 65. évf. 12. sz. 674–676.

⁴⁴ F. ROZSNYAI (2010): *i. m.* 215–216.

⁴⁵ GRÜNWARDL Béla (1876): *Közigazgatásunk és a szabadság*. Budapest, Ráth; KUNCZ Ignác (1878): A közigazgatási bírászkodás. *Jogtudományi Közöny*, 13. évf. 21–46. sz.; KUNCZ Ignác (1887): A közigazgatás különösen a közigazgatási bírászkodás filozófiája. *Magyar Philosophiai Szemle*, 6. évf. 5–6. füzet. 374–401.; GRUBER (1877a): *i. m.*; GRUBER (1877b): *i. m.*; KAUTZ Gyula (1877): *A politika tudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat. 398–409.; CONCHA (1877): *i. m.*; BOÉR Elek (1907): *Közigazgatási bírászkodás*. Budapest, Grill; KMETY Károly (1891): A közigazgatási bíróságok hatáskörének szabályozásáról. *Magyar Jogászeleti Értekezések*, 7. évf. 1. sz.

A legnagyobb hatást ekkor Rudolf von Gneist fejtette ki, számos munkáját hivatkozták. Leghíresebb műve *A jogi állam*, amelyet 1875-ben magyar nyelvre is lefordítottak.⁴⁶ Dell'Adami Rezső a következőképpen jellemezte a jeles német tudóst: „*A vir fortissimus, az elmélet Bismarckja, a porosz és birodalmi »reform« egyik nagy alkotója és tömjéntelen mű szerzője, dr. Rudolf Gneist, a nagy tanár, képviselő, államférfiú, ki a liberális mus formáiban és történeti paradoxonok takarójában az »erős államot« propagálja.*»⁴⁷ Számos egyéb, a német közigazgatásról szóló munkáját hivatkozták a magyar tudósok.⁴⁸

Lorenz von Stein Magyarországon legtöbbször hivatkozott közigazgatási bíráskodással kapcsolatos opusa a *Verwaltungslehre*⁴⁹ és a *Handbuch der Verwaltungslehre*.⁵⁰ Jeles magyar tanítványa Concha Győző volt, akinek Steinhez való viszonyát a következőképpen örökítette meg Koi Gyula: „*A legjelentősebb kapcsolatot Lorenz Stein magyarországi hatása vonatkozásában Concha Győző jelenti. Maga Concha így emlékezett vissza erre a korszakra: »Örömmel emlékszem vissza arra az időre, midőn neki [Steinnek] mint tanítványa a Magyarországra vonatkozó részt (Verwaltungslehre I. Theil 2. Abtheil 202–300.) szolgáltathattam, s az ő, valamint Gneist tanainak hazai irodalmunkban visszhangja lehettem.*» Megjegyzendő, hogy Concha félmondata a hétköztetes *Verwaltungslehre*-re utal.⁵¹

A magyar tudományos diskurzusban ugyancsak rendkívül fontos szerepet játszott Robert Mohl államtudományi munkássága. Ennek egyik bizonyítéka, hogy 1866-ban jelent meg az államtudományi enciklopédiája, Löw Tóbiás fordításában.⁵² Concha kiemeli vele kapcsolatban – noha egyidejűleg bírálta is –, hogy Mohl volt az, aki a jogi állam terminus technicusát elsőként megfogalmazta.⁵³

A közigazgatási bíráskodás magánjogi irányzatának egyik legnagyobb képviselője Otto Bähr volt.⁵⁴ Boér Elek a következőket jegyzi meg róla: „*Bähr Ottó 1864-ben megjelent, klaszikus értékű »A jogállam« című munkájában elmélkedéseit azzal veti egybe, hogy a közjog fogalma nincsen eléggé tisztázva s ez a körülmény oka számos félreértésnek és hibás*

⁴⁶ GNEIST (1875): *i. m.*

⁴⁷ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 13.

⁴⁸ GNEIST, Rudolf (1869): *Verwaltung, Justiz, Rechtsweg: Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreisordnungen in Preußen*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1879): *Rechtsstaat und Verwaltungsgerichte in Deutschland*. Berlin, J. Springer; GNEIST, Rudolf (1880): *Zur Verwaltungsreform und Verwaltungsrechtspflege in Preussen*. Leipzig, Brockhaus.

⁴⁹ STEIN, Lorenz von (1865): *Verwaltungslehre*. Stuttgart, J. G. Cotta.

⁵⁰ STEIN, Lorenz von (1870): *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechts mit Vergleichung der Literatur und Gesetzgebung von Frankreich, England und Deutschland*. Stuttgart, J. G. Cotta.

⁵¹ Koi Gyula (2014b): Lorenz von Stein *Verwaltungslehre* című fő művének helye a közigazgatás-tudományban. In *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*. Budapest, HVG-ORAC. 284. Lásd továbbá: Koi Gyula (2016): Concha Győző élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 35. sz. 8.; Koi Gyula (2015): Külföldi forrásismeret és forráskezelés Concha Győző közigazgatási jogi és közigazgatástani munkásságában (1869–1905). *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 3. sz. 204.; Koi Gyula (2011): Francia és német hatások Concha Győző közigazgatás-tudományi munkásságában. *Jogtörténeti Szemle*, 4. sz. 40–46.

⁵² MOHL (1866): *i. m.*

⁵³ CONCHA (1877): *i. m.* 29.

⁵⁴ BÄHR, Otto (1864): *Der Rechtsstaat*. Cassel-Göttingen.

következtetésnek. Éppen azért ezt a kérdést kívánja helyesen megoldani és pedig a magánjog, mint régebbi keletű jognak fejlődése alapján.⁵⁵ Az irányzat követői között sorolja fel Steint,⁵⁶ Sarwey-t,⁵⁷ Jellinekét,⁵⁸ Stengel⁵⁹ és Tezner⁶⁰ is. Híres munkáját az akkor 25 éves Concha Győző jelentette meg kivonolva a Hoffmann-féle *Jog- és Államtudományi Folyóirat* első évfolyamában 1871-ben.⁶¹ Jelen munka a közigazgatási bíraskodás magyar tudományos diskurzusában fontos helyet foglalt el, a 20. században is többen hivatkozták, Martonyi János kései munkáiban is felhasználta.

Otto Bähr és Rudolf Gneist elméleteinek összevetését, érvrendszerének összeütköztetését, mint a közigazgatási bíraskodás magánjogi és közjogi felfogásának egybevetését többen is elvégezték a magyar közigazgatástudományban, ebből a leginkább hivatkozott a Boér Elek-féle feldolgozás.⁶²

A vonatkozó német tudományos diskurzusban fontos helyet foglalt el Friedrich Julius Stahl és annak közigazgatási bíraskodást elvető elmélete, amelyet a *Rechts- und Staatslehre: auf der Grundlage christlicher Weltanschauung* című művében fejtett ki.⁶³ A pro és kontra teóriákat módszeresen elsőként Gruber Lajos vetette össze,⁶⁴ aki Stahlt az irányzat legkiválóbb szószólójának tartotta.⁶⁵ A véleménnyel foglalkozik még a korai irodalomban Concha Győző és Kautz Gyula is, illetve Bähr és Ulbrich is.⁶⁶

A svájci származású német nyelvű szakíró, Johann Caspar Bluntschli ugyancsak gyakran hivatkozott szerzője a korai magyar közigazgatási bírósági szakirodalomnak. Híres, *Az általános államjog és a politika története: a tizenhatodik század óta a jelenkorig* című munkáját Acsády Ignác fordította le 1875-ben magyarra.⁶⁷

⁵⁵ BOÉR (1907): i. m.

⁵⁶ STEIN (1865): i. m.

⁵⁷ SARWEY, Otto von (1880): *Das öffentliche Recht und die Verwaltungsrechtspflege*. Tübingen, Laupp.

⁵⁸ JELLINEK, Georg (1905a): Das Recht, des modernen Staates. In *Allgemeines Staatslehre*. Bd. 1. Berlin, O. Häring;

JELLINEK, Georg (1905b): *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Freiburg, J. C. B. Mohr.

⁵⁹ STENDEL, Karl Freiherr von (1876): Das öffentliche Recht und die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Elsaß-Lothringen. *Annalen des Deutschen Reiches*. STENDEL, Karl Freiherr von (1886): *Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechts*. Stuttgart, F. Enke. STENDEL, Karl Freiherr von (1895): *Die Verwaltungsgerichtsbarkeit und die öffentlichen Rechte*. Verwaltungsarchiv.

⁶⁰ TEZNER, Friedrich (1901): *Über Verwaltungsrechtspflege mit Hinblick auf das neue sächsische Verwaltungsgerichtsgesetz*. Dresden. TEZNER, Friedrich (1902): *Die deutschen Theorien der Verwaltungsrechtspflege*. Verwaltungsarchiv. Berlin. Halálának évében megjelent: TEZNER, Friedrich (1925): *Die rechtsbildende Funktion der österreichischen verwaltungsgerichtlichen Rechtsprechung*. I–IV. Wien.

⁶¹ CONCHA, Győző (1871): Der Rechtsstaat. Eine publicistische Skizze von Dr. O. Bähr. Obelappellationsrath in Cassel. *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 2. sz. 373–397.

⁶² BOÉR (1907): i. m. 5–20.

⁶³ STAHL, Friedrich Julius (1845): *Rechts- und Staatslehre: auf der Grundlage christlicher Weltanschauung*. Heidelberg, Mohr.

⁶⁴ GRUBER (1877b): i. m. 30–39.

⁶⁵ GRUBER (1877b): i. m. 33.

⁶⁶ GRUBER (1877b): i. m. 33.

⁶⁷ BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1875): *Az általános államjog és a politika története: a tizenhatodik század óta a jelenkorig*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata. További munkái: BLUNTSCHLI, Johann Caspar – BRATER, Carl Ludwig Theodor (1859): *Staats-wörterbuch*. Stuttgart–Leipzig.; BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1849): *Geschichte des schweizerischen Bundesrechtes von den ersten ewigen Bünden bis auf die*

Dell'Adami Rezső 1880-ban megjelent *Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából* című előadásában⁶⁸ sorra veszi a szakirodalom jelentős szerzőit és főbb műveiket.⁶⁹

A régi, 18. század végétől – írja Dell'Adami – 1848-ig terjedő közjogi irodalom (Schlözer, Mayer, Ancillon, Aretinon és Klüberen, Feuerbach, Pfeiffer, Rotteck, Welcker, Puchta, Mittermaier, Wächter, Zachariae, Schmitthenner) az „*administrativ hatóságok igazságszolgáltatását tűrő*” Pfizer, Mohl, Gönner, Weiler, Protobevera, és Linde kevés kivétellel legalább elyben elismerték a jogállam egyik követelményéül azt, amit Bähr úgy fogalmazott meg, hogy „*az adminisztrációnak annyiban a bíróság alá rendeltetnie kell, a mennyiben a közérdeknek is jogot kell uralnia*”. Az új, hanyatlás jeleit mutató elméleteknek tartja a Schelling és Hegel tanaiból kiinduló, a „*szerves állam és jog tanait*” hirdető tudósokat, mint például Bluntschlit. Hasonló szervességi tanokat rögzít Josef Held, Lorenz Stein és Albert Schäffle.⁷⁰ Éles hangon kritizálja ugyanakkor a német jogtudomány más szerzőit is: „*Még a tételes közjog száraz tudománya is érdekesebb, odaadóbb, tendenciózusabb lesz, mint a particularis porosz, württembergi, bajor stb. jognak, a Simon, Rönne, Hoffmann, Mohl, Pözl stb. irodalma volt.*”⁷¹

A korszakban több magyar szerző által is hivatkozott jelentős munka volt Franz von Holtzendorff enciklopédiája,⁷² ugyanakkor számos egyéb munka is a magyar kutatók látókörébe került.⁷³

Gegenwart. Zürich, Meyer und Zeller; BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1896): *Allgemeines Staatsrecht*. München, J. G. Cotta. Első kiadás: 1863.

⁶⁸ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.*

⁶⁹ Végigveszi a németajkú területek főbb szerzőit: „*Weitzel Badenról; Prazak, Kissling, Ulbrich, Grünwald, Pann Ausztriáról; Kraiss, Kahr Bajorországról; Bernewitz Szászországról; Hohl, Sarwey Württembergről; Brauchitsch Poroszországról [...]*” DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 8.

⁷⁰ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 9.

⁷¹ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 9–12.

⁷² HOLTZENDORFF, Franz von (1876): *Encyklopädie der rechtswissenschaft in systematischer und alphabetischer Bearbeitung Rechtslexikon*. Leipzig, Duncker & Humblot.

⁷³ MEYER, Georg (1895a): *Lehrbuch des deutschen Staatsrecht*. München, Duncker & Humblot; MEYER, Georg (1895b): *Der Staat und die erworbenen Rechte*. Leipzig, Duncker & Humblot; SEYDEL, Max von (1884): *Bayrisches Staatsrecht*. München, T. Riedel; ANSCHÜTZ, Gerhard – DOCHOW, Franz (1898): *Die Organisationsgesetze der inneren Verwaltung in Preussen*. Berlin; BORNHAK, Konrad (1888): *Preussisches Staatsrecht*. Freiburg i B., J. C. B. Mohr; GERBER, Carl Friedrich von (1852): *Über öffentliche Rechte*. Tübingen, Laupp; HALBEY, Theodor (1896): *Über Begriff und Wesen des öffentlichen Rechts*. Verwaltungsarchiv, Bd. 4.; KUNZE, Fritz (1893): *Die Beiladung im Verwaltungsstreitverfahren*. Verwaltungsarchiv, Bd. 1. Heft 2.; LOENING, Edgar (1894): *Gerichte und Verwaltungsbehörden in Brandenburg-Preussen: Ein Beitrag zur preussischen Rechts- und Verfassungsgeschichte. Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit*, Bd. 2.; LOENING, Edgar (1899): *Die Rechtskraft Verwaltungsgerichtlicher Urteile*. Verwaltungsarchiv; MAYER, Otto (1895): *Deutsches Verwaltungsrecht*. Leipzig, Duncker & Humblot; WERTHEIM, Karl (1899): *Wörterbuch des englischen Rechts*. Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht; PÖHLMANN, Karl (1853): *Über das Wesen der sogenannten administrativ-contentiösen Sachen mit besonderer Rücksicht auf Bayern*. Würzburg, Verlag der Stahel'schen Buchhandlung; HOLTZENDORFF, Franz von (1875): *Rechtslexikon*. Leipzig, Duncker & Humblot; RÖNNE, Ludwig von (1871): *Das Staatrecht der preussischen Monarchie*. II. Band. Leipzig, F. A. Brockhaus; LUTHARDT, August (1867): *Ein Verwaltungsgerichtshof auf der Grundlage des bestehenden Rechtes in Bayern*. Nördlingen, Beck; GERBER, Carl Friedrich von (1865): *Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*. Leipzig, Tauchnitz.

A századforduló időszakában született német eredményeket főként Boér Elek és Martonyi János gyűjtötte össze és használta fel. Nagy hatást fejtett ki az 1901-ben megjelent, Paul Laband tollából származó *Das Staatsrecht des deutschen Reiches* című munka.⁷⁴

A korszak Magyarországon ismert német szerzői közé tartozott Friedrich Giese, Konrad Bornhak, Jacob Holliger, Paul Levi és Rudolf Stammerl is.⁷⁵

1932-ben, az ekkor 22 éves Martonyi János⁷⁶ munkájában a Gneist-féle álláspont legújabb német szakirodalmi képviselői közé sorolta Otto Mayert,⁷⁷ Fleinert,⁷⁸ Julius Hatscheket⁷⁹ és Walter Jellineket is.⁸⁰ Martonyi ugyanakkor több kortárs szerző munkáit is felhasználta, úgy mint Karl Dieckmann, Heinrich Gulden és Gerhard Lassar.⁸¹

Martonyi⁸² több tanulmányt jelentetett meg a német közigazgatási bírásokról a nemzeti szocialista közigazgatási bírásokról is,⁸³ a Német Szövetségi Köztársaság közigazgatási bírásokról pedig Molnár Miklós és Trócsányi László publikált önálló cikket.⁸⁴ Trócsányi a német jogrendszer tárgyalásánál nemcsak a német szakirodalmat használta fel,⁸⁵

⁷⁴ LABAND, Paul (1901): *Das Staatsrecht des deutschen Reiches*. Tübingen, Laupp.

⁷⁵ GIESE, Friedrich (1905): *Die Grundrechte*. Tübingen, J. C. B. Mohr; BORNHAK, Konrad (1900): *Das Verwaltungsrecht in Preussen unter der Herrschaft des bürgerlichen Gesetzbuchs*. Berlin; HOLLIGER, Jakob (1904): *Das Kriterium des Gegensatzes zwischen dem öffentlichen Recht und Privatrecht*. Zürich, Univ., Diss.; LEVI, Paul (1905): *Das Verhältnis von Verwaltungsbeschwerde und Verwaltungsklage*. Heidelberg, Buchdruckerei von K. Rössler; STAMMLER, Rudolf (1906): *Die grundsätzlichen Aufgaben des Juristen in Rechtsprechung und Verwaltung*. Verwaltungsarchiv.

⁷⁶ MARTONYI (1932): i. m. 14.

⁷⁷ MAYER, Otto (1924a): *Deutsches Verwaltungsrecht, I-II. Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft*. Abt. 6. Bd. 1. München und Leipzig.

⁷⁸ FLEINER, Fritz (1923): *Schweizerisches Bundesstaatsrecht*. Tübingen, J. C. B. Mohr; FLEINER, Fritz (1928): *Institutionen des deutschen Verwaltungsrechts*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

⁷⁹ HATSCHKEK, Julius (1927): *Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechts*. Leipzig, Scholl.

⁸⁰ JELLINEK, Walter (1908): *Der fehlerhafte Staatsakt und seine Wirkungen*. Tübingen, J. C. B. Mohr; JELLINEK, Walter – LASSAR, Gerhard (1925): *Der Schutz des öffentlichen Rechts durch ordentliche und durch Verwaltungsgeschichte*. Heft 2. Berlin–Leipzig.

⁸¹ DIECKMANN, Karl (1926): *Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Preussen. Die Selbstverwaltung in Wissenschaft und Praxis*. Heft 10. Berlin, Vahlen; GULDEN, Heinrich (1928): *Das künftige Reichsverwaltungsgericht*. Mannheim–Berlin–Leipzig; LASSAR, Gerhard (1930): *Das Reichsverwaltungsgericht. Eine Kritik des Regierungsentwurfs*. Berlin, Carl Heymanns.

⁸² Martonyi más közigazgatási bírósági modelleket bemutató cikkei: MARTONYI János (1938): *A csehszlovák közigazgatási bíróság reformjának tervezete. Közigazgatástudomány*, 1. sz. 48–56.; MARTONYI János (1939a): *A közigazgatás jogszerűsége a mai államban*. Budapest, Magyar Közigazgatástudományi Intézet. Pécs, Dunántúl Egyetemi Kiadó; MARTONYI János (1940): *A közigazgatási reform és a közigazgatási bíróságok*. In *Dolgozatok a közigazgatási reform köréből*. Budapest, [s. n.]. 148–160.

⁸³ MARTONYI János (1939b): *A közigazgatási bírásokról a nemzeti szocialista Németországban. Közigazgatástudomány*, 2. sz. 105–119.; MARTONYI János (1941): *A német birodalmi közigazgatási bíróság megteremtése. Közigazgatástudomány*, 8. sz. 304–308.

⁸⁴ MOLNÁR Miklós (1988): *Közigazgatási bírásokról a Német Szövetségi Köztársaságban. Állam- és Igazgatás*, 38. évf. 2. sz. 183–185.; TRÓCSÁNYI László ifj. (1988b): *A közigazgatási bíróságok szervezete és működése az NSZK-ban. Jogtudományi Közlöny*, 11. sz. 626–630.

⁸⁵ IPSEN, Jörn (1978): *Der Rechtsschutz durch Verwaltungsgerichte—Bestand und Reformbemühungen. Juristische Ausbildung. JURA*, 3. sz.

hanem a francia értékeléseket is,⁸⁶ olykor pedig a németre fordított francia munkákat is beépítette szintéziseibe.⁸⁷

A rendszerváltást követő évtizedekben a szocialista szemléletű német szakirodalom szinte teljesen kikopott, a nyugatnémet szakirodalom pedig kevésbé volt meghatározó. Ebből az időszakból a magyar szakirodalomban Carl Hermann Ule volt legtöbbször hivatkozva, aki a közigazgatási jogvédelem és közigazgatási eljárásjog jeles kutatója volt, és hatalmas munkásságot hagyott maga után.⁸⁸

A rendszerváltást követő magyar szakirodalom néhány kivételt leszámítva figyelmen kívül hagyta a szocializmus előtti nemzetközi irodalmat, a hatályos joggal foglalkozó kutatók főként vagy a kortárs német jogtörténeti irodalomból válogatnak meglehetősen sporadikus jelleggel, vagy pedig a magyar szakirodalom korábbi összefoglalásait használják fel. Erre pozitív ellenpélda: Rozsnyai Krisztina Otto Mayer *Verwaltungsrecht* című jelentős munkáját⁸⁹ használta fel.⁹⁰

A német közigazgatási bírászkodás történetének legújabb eredményeit főleg Stipta István használta fel munkáiban.⁹¹

A német szakirodalomban is egyre több az európai jogharmonizáció szempontjából vizsgáló értékelőtanulmány, amelyeket főként Rozsnyai Krisztina⁹² használt fel a 2010-es

⁸⁶ *Le controle de l'administration en Europe de l'Est et de l'Ouest* 1985; FISCHER, Alfréd (1984): Le controle juridictionnel de la légalité de l'action administrative en République fédérale d'Allemagne. *Revue Française d'Administration Publique*, 2. sz.

⁸⁷ WOEHLING, Jean-Marie (1985): Die französische Verwaltungsgerichtsbarkeit im Vergleich mit der deutschen. *Neue Verwaltungszeitschrift*, 1. sz.

⁸⁸ Magyarországon hivatkozott munkái: ULE, Carl Hermann (1961): Verwaltungsrechtsschutz. In *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften*. Bd. 11. Stuttgart-Göttingen-Tübingen; ULE, Carl Hermann (1979): Verwaltung und Verwaltungsgerichtsbarkeit. In Merten, Detlef Hrsg.: *Die Vereinheitlichung der Verwaltungsgerichtsgesetz zu einer Verwaltungsprozessordnung, Schriftenreihe der Hochschule Speyer*. Berlin, Duncker & Humblot. 25–49.

⁸⁹ MAYER, Otto (1924b): *Deutsche Verwaltungsrecht*. Berlin, Duncker & Humblot.

⁹⁰ ROZSNYAI Krisztina (2010): *Közigazgatási bírászkodás Prokrusztész-ágyban: A közigazgatás feletti bírói kontroll változó körülmények között, változatlan formában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

⁹¹ SCHEURMANN, Ingrid Hrsg. (1994): *Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Mainz, Philipp von Zabern; BAUER, Ina (1996): *Von der Administrativjustiz zur Verwaltungsgerichtsbarkeit. Die Entwicklung des Rechtsschutzes auf dem Gebiet des öffentlichen Rechts in Baden im 19. Jahrhundert*. Sinzheim, Pro Universitate; SELLMANN, Martin (1963): Der Weg zur neuzeitlichen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Ihre Vorstufen und dogmatischen Grundlagen. In KÜLZ, Helmut R. – NAUMANN, Richard Hrsg.: *Staatsbürger Staatsgewalt. Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit in Geschichte und Gegenwart. Jubiläumsschrift zum hundertjährigen Bestehen der deutschen Verwaltungsgerichtsbarkeit und zum zehnjährigen Bestehen des Bundesverwaltungsgerichtes*. Karlsruhe; STIPTA István (2006): A német közigazgatási bírászkodás kialakulása, és hatása a magyar közigazgatási jogvédelemre. In SZABADFALVI József szerk.: *Facultas nata: Ünnepi tanulmányok a miskolci jogászképzés 25. évfordulójára*. Miskolc, Bibor.

⁹² Rozsnyai Krisztina német nyelvű összefoglaló tanulmánya: ROZSNYAI Krisztina (2004): Probleme der ungarischen Verwaltungsgerichtsbarkeit aus rechtsvergleichender Perspektive. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Iuridica*, 45. sz. A felhasznált német forrásokból: SCHMIDT-ASSMANN, Eberhard (2000): Aufgaben- und Funktionswandel der Verwaltungsgerichtsbarkeit vor dem Hintergrund der Verwaltungsrechtsentwicklung. *Verwaltungsblätter für Baden-Württemberg*, 45–53.; SCHMIDT, Jörg (2000): Organisatorische und gerichtsverfassungsrechtliche Bedingungen der Verwaltungsgerichtsbarkeit zur Aufgabenbewältigung. *Verwaltungsblätter für Baden-Württemberg*, 53–56.; SOMMERMANN, Karl-Peter (2002): Konvergenzen im Verwaltungsverfahrens- und Verwaltungsprozessrecht europäis-

években.⁹³ Az európai közigazgatási jog sokat hivatkozott tudósa, a freiburgi Albert-Ludwigs-Universität professzora, Jürgen Schwarze,⁹⁴ akinek többször hivatkozott munkái az *Europäische Rahmenbedingungen für die Verwaltungsgerichtsbarkeit*⁹⁵ és az *Europäisches Verwaltungsrecht*.⁹⁶

A kortárs német közigazgatási joggal foglalkozók közül több munka hivatkozta Karl-Peter Sommermann, Stephan von Bandemer, Thomas Gross, Paul Stelkens és Hartmut Maurer munkáit is.⁹⁷

3.2. Osztrák szakirodalom a magyar tudományos diskurzusban

Concha 1877-es munkájában a közigazgatási bíraskodással foglalkozó osztrák szerzőket illetően akként foglalt állást, hogy az osztrák közigazgatási bíraskodással kapcsolatban mindenekelőtt Ungert⁹⁸ említi, aki az osztrák közigazgatási törvénytírók értelmi szerzője volt.⁹⁹ Ugyancsak a jelentős osztrák szerzők közé sorolja még Ludwig Grünwaldot, Harasowszkyt, Kollert, Ritter von Karl Kisslinget,¹⁰⁰ Lemayert, Joseph Ulbrichot, Hye-et és Arnold Pannt.¹⁰¹

---

cheer Staaten. *Die Öffentliche Verwaltung*, Vol. 55, No. 4. 133–144.; STELKENS, Paul (1995): Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Krise. *Deutsche Verwaltungsblatt*, 1105–1113.; VERSTEGEN, Gabriele (1999): Vorstellungen und Erwartungen der Verwaltungsrichter innen zum künftigen Verwaltungsprozeß und zur internen Rationalisierung der Gerichtsorganisation. In PITTSCHAS, Rainer Hrsg.: *Die Reform der Verwaltungsgerichtsbarkeit*. Berlin, Duncker & Humblot.

⁹³ GÖTZ, Volkmar (2002): Europarechtliche Vorgaben für das Verwaltungsprozessrecht. *Deutsches Verwaltungsblatt*, Heft 1.; CLASSEN, Claus Dieter (1996): *Die Europäisierung der Verwaltungsgerichtsbarkeit*. Tübingen, Mohr; GROSS, Thomas (2000): Konvergenzen des Verwaltungsrechtsschutzes in der Europäischen Union. *Die Verwaltung*, Bd. 33.

⁹⁴ Életrajza elérhető: www.jura.uni-freiburg.de/de/institute/ioeffr1/Team/schwarze/ (Letöltés dátuma: 2018. 03. 20.)

⁹⁵ SCHWARZE, Jürgen (2000): *Europäische Rahmenbedingungen für die Verwaltungsgerichtsbarkeit*. *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, Heft 3.

⁹⁶ SCHWARZE, Jürgen (2005): *Europäisches Verwaltungsrecht*. Baden-Baden, Nomos.

⁹⁷ BANDEMER, Stephan von (2001): Benchmarking. In BLANKE, Bernhard – BANDEMER, Stephan von – NULLMEIER, Frank – WEWER, Göttrik Hrsg.: *Handbuch zur Verwaltungsreform*. Opladen; GROSS, Thomas (2001): Ökonomisierung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in des Verwaltungsprozessrechts. *Die Verwaltung*, 371–395.; MAURER, Hartmut (1999): *Allgemeines Verwaltungsrecht*. München, Beck; SOMMERMANN (2002): i. m.; STELKENS, Paul (1985): Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Krise. *Deutsches Verwaltungsblatt*.

⁹⁸ UNGER, Joseph (1876): *Die Gesetze über den Verwaltungsgerichtshof*. Wien, Dr. Paul Gautsch von Frankenthurm, Manz.

⁹⁹ CONCHA (1877): i. m. 96.

¹⁰⁰ KISSLING, Ritter von Karl (1876): *Beiträge zur Theorie des Verwaltungsrechtes. Formelles Verwaltungsrecht (Verwaltungsgerichtsbarkeit)*. Wien, I–II G. J. Manz.

¹⁰¹ PANN, Arnold (1876): *Die Verwaltungsjustiz in Oesterreich: Mit Bedachtnahme auf d. auswärtige Gesetzgebung*. Wien, Hölder. Ismertető: *Oesterreichische Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtspflege auf dem Gebiete der Verwaltungsrechtspflege* (1877). 2. sz.; PANN, Arnold (1877): *Beiträge zur Reform des Verwaltungsrechtes*. Wien, Hölder.

Dell'Adami Rezső említi Kissling, Ulbrich, Grün(e)wald és Pann neveit is az osztrák közigazgatási bíráskodásról szóló szakirodalmat tárgyaló részben,¹⁰² ugyanakkor ide sorolja Georg Prazáket is, azonban a szerző vonatkozó osztrák megoldást bemutató cseh nyelven írt munkája befejezetlen maradt.¹⁰³

A Boér Elekkel záródó első szakirodalmi korszak legtöbbet hivatkozott osztrák szerzője Ulbrich volt, aki főként az osztrák közigazgatásról és az osztrák államjogról írt tankönyveivel hívta fel magára Magyarországon a figyelmet, ugyanakkor legkorábban, a magyar szerzők által szinte azonnal átvett *Über öffentliche Rechte und Verwaltungsgerichtsbarkeit mit Rücksicht auf die Einrichtung eines Verwaltungsgerichtshofes in Österreich* alapműnek számított.¹⁰⁴

Ludwig Grünwald híres 1875-ös összehasonlító jogi munkája segített az angol, olasz, badeni és porosz megoldások közvetítésében,¹⁰⁵ és mind a mai napig is hivatkozott szakirodalmak között tartják számon.¹⁰⁶

A 19. század hivatkozott osztrák közjogász szerzői közé tartozott Karl Theodor von Inama-Sternegg,¹⁰⁷ Moritz von Kaiserfeld,¹⁰⁸ Hermann Roesler¹⁰⁹ és Dantscher von Kollesberg¹¹⁰ is.

A két világháború közötti vonatkozó osztrák tudományos eredmények közvetítését főként Martonyi Jánosnak köszönhetjük,¹¹¹ ugyanakkor Szabó József 1946-ban megjelent *Demokrácia és közbíráskodás* című munkája is számos vonatkozó osztrák eredményt használt fel a korszakból.¹¹²

A legjelentősebb munkák közé tartozott Rudolf Herrmann Herrnrit *Österreichisches Verwaltungsrecht* és *Grundlehren des Verwaltungsrechtes* című munkája.¹¹³

Számos jelentős tankönyvet és monográfiát alkotott Ludwig Adamovich is, aki nemcsak a még fennálló magyar közigazgatási bíróság utolsó időszakának egyik legnépszerűbb

¹⁰² DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 8.

¹⁰³ STOLLEIS, Michael (2017): *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. Bd. 3. München, C.H. Beck.

¹⁰⁴ ULBRICH, Joseph (1875): *Über öffentliche Rechte und Verwaltungsgerichtsbarkeit mit Rücksicht auf die Einrichtung eines Verwaltungsgerichtshofes in Österreich*. Mercy; ULBRICH, Joseph (1883): *Lehrbuch des österreichischen Staatsrechts: für den akademischen Gebrauch und die Bedürfnisse der Praxis*. Berlin, T. Hofmann; ULBRICH, Joseph (1904): *Lehrbuch des österreichischen Verwaltungsrechts*. Wien.

¹⁰⁵ GRÜNWARD, Ludwig (1875): *Der österreichische Verwaltungs-Gerichtshof: Mit Vergleichung des bestehenden Rechtes in England, Frankreich, Italien, Baden und Preussen*. Wien.

¹⁰⁶ STIPTA (2006): *i. m.*

¹⁰⁷ INAMA-STERNEGG, Karl Theodor von (1870): *Verwaltungslehre in Umrissen*. Innsbruck, Wagner.

¹⁰⁸ KAISERFELD, Moritz von (1875): *Verwaltungs-Gerichtshof und Verwaltungsreform*. Wien, Moritz Perles.

¹⁰⁹ ROESLER, Hermann (1877): *Der österreichische Verwaltungsgerichtshof. Zeitschrift für das privat und öffentliche Recht*, Wien. 4. köt. 2. füzet. Nevét Rösslerként is írják és hivatkozzák is.

¹¹⁰ KOLLESBERG, Dantscher von (1894): *Die politischen Rechte der Untertanen*. Wien.

¹¹¹ MARTONYI (1932): *i. m.*

¹¹² Szabó József a számos jogrendszer közigazgatási bíráskodását vizsgáló monográfiájában igen jelentős bibliográfiai gyűjteményt szedett össze: SZABÓ (1946): *i. m.* IX–XX.

¹¹³ HERRNRIT, Rudolf Hermann von (1921): *Grundlehren des Verwaltungsrechtes*. Tübingen, Mohr; HERRNRIT, Rudolf Hermann von (1925): *Österreichisches Verwaltungsrecht*. Tübingen, Mohr. További munkák a korszakból: LAUN, Rudolf von (1910): *Das freie Ermessen und seine Grenzen*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke; MERKL, Adolf (1927): *Allgemeines Verwaltungsrecht*. Wien–Berlin. J. Springer.

osztrák szerzője volt magyar körökben,¹¹⁴ hanem a *Jogtudományi Közöny* hasábjain megjelent *A közjogi bíraskodás kialakulása Ausztriában* című tanulmányát¹¹⁵ a mai napig hivatkozzák.¹¹⁶

A Trócsányi László által 1988-ban a *Magyar Jogban* publikált *A közigazgatási bíraskodás szervezete és működése Ausztriában* című tanulmány¹¹⁷ a német szakirodalomnál ismertette módon, Peter Oberndorfer 1983-ban megjelent, jeles *Die österreichische Verwaltungsgerichtsbarkeit* című munkája mellett¹¹⁸ több francia forrást is használt.¹¹⁹

A 2000-es évekre az osztrák szakirodalom magyarországi használata, jelentősége nagymértékben csökkent. A jogtörténet területén megőrizte jelentős szerepét, például Kajtár István 1994-ben fordította le Wilhelm Brauner *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig* című munkáját, de a legfrissebb magyar szakirodalom¹²⁰ is épít az osztrák eredményekre.¹²¹

3.3. A közigazgatási bíraskodás francia irodalma a magyar szakirodalomban

Az első világháború előtti közigazgatási bíraskodást tárgyaló magyar szakirodalom jeles képviselői, például Kautz Gyula, Concha Győző, Gruber Lajos, Dell'Adami Rezső, Kmety Károly, Boér Elek mind felhasználtak eredeti francia szakirodalmat. A mérték és a jelleg azonban meglehetősen különböző, mivel igen nagy az aránya azoknak a műveknek, amelyek német közvetítés segítségével elemezték a francia közigazgatási bíraskodást. Jó példa erre Gruber Lajos, aki híres monográfiájában a francia közigazgatási bíraskodás magyar

¹¹⁴ ADAMOVICH, Ludwig (1924): *Österreichische Verwaltungsrecht*. Wien–Leipzig; ADAMOVICH, Ludwig (1927): *Grundriss des österreichischen Staatsrechtes*. Wien; ADAMOVICH, Ludwig (1929): *Grundriss des tschechloslawische Staatrechtes*. Wien. SZABÓ (1946): *i. m.* 22–24.

¹¹⁵ ADAMOVICH, Ludwig (1947): A közjogi bíraskodás kialakulása Ausztriában. *Jogtudományi Közöny*, 2. évf. 17–18. sz. 265–266.

¹¹⁶ PATYI (2002): *i. m.* 254.

¹¹⁷ TRÓCSÁNYI László ifj. (1988c): A közigazgatási bíraskodás szervezete és működése Ausztriában. *Magyar Jog*, 35. évf. 11. sz. 993–997.

¹¹⁸ OBERNDORFER, Peter (1983): *Die österreichische Verwaltungsgerichtsbarkeit*. Linz, Universitätsverlag Rudolf Traunler.

¹¹⁹ (*Le controle de l'administration en Europe de l'est et de l'ouest* 1985); Uttó György a rendszerváltás után írt tanulmányt a témában: UTTÓ György (1993): Ausztria közigazgatásának bírósági ellenőrzése. *Magyar Közigazgatás*, 43. évf. 9. sz. 544–546.

¹²⁰ STIPTA István (1998): Az 1875-ös osztrák közigazgatási bíróság hatása a magyar közigazgatási jogvédelemre. In *Emlékkönyv Dr. Szabó András 70. születésnapjára*. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*. Tomus LIII.

¹²¹ HELBLING, Ernst C. (1974): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*. Wien – New York, Springer; BRAUNEDER, Wilhelm (1994): *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. (KAJTÁR István ford.) Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem; OLECHOWSKI, Thomas (1999): Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich. *Österreichische Rechtswissenschaftliche Studien*. 52. Wien, Manz; SCHMIDT-ASSMANN, Eberhard (1996): Die Geschichte des Verwaltungsrechtsschutzes und die Entwicklung der Verwaltungsgerichtsordnung. *Österreichische Richterzeitung*. Az osztrák államszervezet átfogó ismertetését adja Szabó István: SZABÓ István (2010): *Ausztria államszervezete 1918–1955*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar.

feldolgozásánál a legtöbb esetben német szakirodalmat használt fel, különösen Stein, Ulbrich, Grünwald, Escher, Weiske, Mohl, Gneist és Holtzendorff munkáit. Hasonló módszert választott *A közigazgatási bíráskodás* című munkája megírása közben Kuncz Ignác is,¹²² aki André Lebon,¹²³ Gaston Jeze¹²⁴ és Francois Auguste Mignet¹²⁵ német nyelvű munkái mellett Wilhelm Schaeffner *Geschichte der Rechtsverfassung Frankreichs* című munkájára is nagymértékben támaszkodott.¹²⁶ Ugyancsak ide tartozik Walter Hagens *Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Frankreich und der Conseil d'Etat* című munkája.¹²⁷

Ahogy Koi Gyula disszertációjában írja, a francia közigazgatástudomány 18. század vége és a 19. század eleje közötti korszakát a „jogtudósok” korának is nevezik, a jellemző publikálási formák a kézikönyvek, szótárak és összefoglalások voltak. Jó példa erre a francia Maurice Block által szerkesztett *Dictionnaire de l'administration française*.¹²⁸ Az eredeti 1856-ban megjelent munka ötödik, 1905-ös kiadása került be először¹²⁹ a közigazgatási bíráskodásról szóló hazai diskurzus általam vizsgált fontosabb munkáiba, Boér Elek monográfiája által.¹³⁰

Lehetséges a fentebb tárgyalt korszakban a francia közigazgatás-tudomány egy másik – műfaji alapú – klasszifikációja is. Az egyik műfaj a szövegsummázatot, szövegösszefoglalást, szövegösszegzést részesítette előnyben, a másik pedig a jogi szövegek tárgy szerinti osztályozását, és a tárgykör ezen alapon történő művelését.¹³¹

A rendszeres közigazgatási jogi oktatás megkezdése előtti korszak egyik jelentős szerzője volt¹³² Alexandre François Vivien.¹³³ Vivien *Études administratives* című művét¹³⁴ elsőként Kautz Gyula idézte a politikatudomány kézikönyvében,¹³⁵ illetve Boér Elek is felhasználta.

¹²² KUNCZ (1878): *i. m.*

¹²³ LEBON, André (1909): *Das Verfassungsrecht der Französischen Republik. (Das öffentliche Recht der Gegenwart)*. VI. Tübingen, J. C. B. Mohr.

¹²⁴ JEZE, Gaston (1913): *Das Verwaltungsrecht der Französischen Republik. Das öffentliche Recht der Gegenwart*. Bd. XXIII. Tübingen, J. C. B. Mohr.

¹²⁵ MIGNET, Francois Auguste (1835): *Geschichte der französischen Revolution 1789–1814*. Mannheim, Heinrich Hof.

¹²⁶ SCHAEFFNER, Wilhelm (1859): *Geschichte der Reichsverfassung Frankreichs*. Frankfurt.

¹²⁷ HAGENS, Walter (1902): *Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Frankreich und der Conseil d'Etat. Archiv für öffentliches Recht*, Bd. 17. Tübingen–Leipzig.

¹²⁸ BLOCK, Maurice (1905): *Dictionnaire de l'administration française*. Berger-Levrault, et cie.

¹²⁹ KOI Gyula (2013): *Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban. Hazai és nemzetközi tudománytörténeti visszapillantás a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Doktori (PhD) értekezés. Győr. 64. Megjelent: Koi Gyula (2014a): *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése: külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és a közigazgatás-tudomány művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt. 70–72.

¹³⁰ BOÉR (1907): *i. m.*

¹³¹ KOI (2014a): *i. m.* 70–72.

¹³² Uo.

¹³³ Alexandre-François Vivien: elsősorban gyakorlati jogász, ügyvéd, valamint politikus (és többszörös miniszter), valamint államtanácsos volt. Legfőbb munkája az 1845-ben megjelent *Études administratives*, amely napvilágot látott 1859-ben is, illetve megjelent spanyol nyelven. Életrajzirói kiemelik világos fogalmazásmódját, stílusát: KOI (2014a): *i. m.* 73–74.

¹³⁴ VIVIEN, Alexandre François (1845): *Études administratives*. Paris, Guillaumin; VIVIEN, Alexandre François (1859): *Études administratives I-II*. Paris, Guillaumin; CHAUVEAU, Adolphe (1867): *Code d'instruction administrative*. Paris.

¹³⁵ KAUTZ (1877): *i. m.* 398–409.

Léon Aucoc, aki egyszemélyben volt a közigazgatási jog elméleti és gyakorlati művelője, 1869-ben jelentette meg *Conférences sur l'Administration et le droit administratif*¹³⁶ című munkáját, államtanácsosként is jelentős tevékenységet fejtett ki. Boér Elek, Dell'Adami Rezső és Martonyi János is idézte Aucoc munkáját, további publikációit idézte Szabó József.

Gruber összehasonlító jogi munkájában jelentős részben támaszkodott Jean Henri Nicolas de Fooz *Le droit administratif belge* című munkájára.¹³⁷

Ugyancsak fontos munka Édouard Lafferrière, Louis-Firmin Julien Laferrrière fiának 1887–1888-ban Párizsban publikált műve, a *Traité de la juridiction administrative et des recours contentieux*.¹³⁸ A Lafferrière család nem csak a francia közigazgatási jog tudományának jelentős képviselője, munkásságukat a magyar szerzők is figyelemmel követték.

Dell'Adami Rezső munkájában a francia szerzőket és a francia munkákat is görcső alá vette. A francia nyelven publikáló Jean Henri Nicolas de Fooz mellett a belga eredményekkel kapcsolatban Nypels, Tilemans, Brouckere és Havard neveit emelte ki. Francia hatás érvényesülését rögzíti Németalföldön és Spanyolországban, az ezekhez tartozó legfontosabb szerzők között pedig: Pinto, Bosch-Kemper, Serna és Colmeiro nevét említi.¹³⁹ A francia reformeszmék képviselői között pedig Chauveau, Solon, Macarel, Pradiers-Fodéré, Laferrrière, Dareste, Batbie¹⁴⁰ és Aucoc neveit említi.¹⁴¹ A korszakban azonban számos egyéb francia forrást is felhasználtak.¹⁴²

A francia közigazgatásban jelentős változásokon ment keresztül 1900 és 1945 között. Egyik legfontosabb mozzanat a két jeles francia iskola fellépése volt, amelyek meghatározták a francia közigazgatási jogi gondolkodást. Ezek közül az egyik Maurice Hauriou nevéhez fűződik, és a Toulouse-i Iskola elnevezéssel illették, míg a másik iskola vezető tudósa Léon Duguit volt, ezt hívták Bordeaux-i Iskolának. A Toulouse-i Iskola inkább (jog) intézményeket és joggyakorlatot tanulmányozott, míg a Bordeaux-i Iskola gondolkodásának homlokterében a közszolgáltatások – közigazgatási szolgáltatás – közösség szolgálata állt.¹⁴³

¹³⁶ AUCOC, Léon (1886): *Conférences sur l'administration et le droit administratif*. Paris, Vv. C. Dunod.

¹³⁷ FOOZ, Nicolas de (1861): *Le droit administratif belge*. Paris–Leipzig.

¹³⁸ LAFERRIÈRE, Édouard (1887–1888): *Traité de la juridiction administrative et des recours contentieux*. I-II. Paris–Nancy, Berger-Levrault et cie.

¹³⁹ A francia közjog által befolyásolt olasz közjogászokat is sorra veszi: Mancini, Rosmini, Bonghi, Gabba, Minghetti, Borgatti, Serafini, Mamiani és Esperson.

¹⁴⁰ BATBIE, Anselme (1887): *Traité théorique et pratique de droit public et administratif*. Paris, Larose et Forcel.

¹⁴¹ DELL'ADAMI (1880a): *i. m.* 7.

¹⁴² POITOU, Eugène (1869): *La liberté civile et le pouvoir administratif en France*. Paris; APPLETON, Jean (1898): *Séparation de l'administration active et de la juridiction administrative*. Paris, A. Fontemoing; DESJARDINS, Arthur (1894): *De la liberté politique dans l'état moderne*. Paris; DUPONT-WHITE, Charles (1805): *L'individu et l'état*. Paris; FERRAND, Joseph (1879): *Les institutions administratives en France et à l'étranger*. Paris, A. Cotillon et cie. – Guillaumin et cie.; GIRON, Alfred (1897): *Le droit administratif de la Belgique*. Bruxelles, Bruylant-Christophe; DUBOIS, Ernest (1873): *Le en Italie et la loi du 20 mars 1865 étudiée à l'occasion des projets de suppression des conseils de préfecture actuellement soumis à l'assemblée nationale avec des propositions de transformation de la justice administrative en France*. Paris.

¹⁴³ KOI (2014a): *i. m.* 260–261.

Maurice Hauriou¹⁴⁴ számos munkája került a magyar kutatók látókörébe. Legkorábbi hivatkozott műve az 1893-as *Précis de droit administratif* volt,¹⁴⁵ Jelentősebb monográfiái közül az 1900 és 1901 között megjelent *Précis de droit administratif et droit public général* nyert magyarországi visszhangot, illetve az 1929-ben megjelentetett, fő művének tartott háromkötetes *La jurisprudence administrative*, amely közel 2400 oldal terjedelmű volt.¹⁴⁶

Léon Duguit¹⁴⁷ munkásságának jelentős eredményeit¹⁴⁸ több hazai tudós felhasználta, amelyek közül a legjelentősebb *Traité de droit constitutionnel* című ötkötetes munkája.¹⁴⁹ Továbbá jelentős eredménynek számított Ducrocq hét kötetessé terebélyesedett tankönyve,¹⁵⁰ illetve Henry Berthélemy munkái is népszerű forrásnak számítottak,¹⁵¹ számos egyéb 20. század elején hivatkozott francia publikáció mellett.¹⁵²

¹⁴⁴ Francia közigazgatási jogász és szociológus volt, 1883 és 1929 között a Toulouse-i Egyetem professzora, 1906 és 1926 között a Jogi Kar dékánja, aki több jelentős közigazgatási jogi munka szerzője is volt, továbbá írt alkotmányjogi és szociológiai munkákat is. Koi (2014a): i. m. 253–255.

¹⁴⁵ HAURIOU, Maurice (1893): *Précis de droit administratif*. Paris.

¹⁴⁶ HAURIOU, Maurice (1927): *Précis de droit administratif et de droit public*. Paris; HAURIOU, Maurice (1929): *La jurisprudence administrative de 1892 à 1929*. I–III. Paris; HAURIOU, Maurice (1930): *Précis élémentaire de droit administratif*. Paris.

¹⁴⁷ Jogi tanulmányait a Bordeaux-i Egyetemen végezte. 1892-től a Bordeaux-i Egyetemen találjuk, ahol később professzor, majd dékán lett. 1925 és 1926 között a Kairói Egyetemen is oktatott. Hatott rá a szociológia tudománya, Émile Durkheim révén, valamint a német Georg Jellinek államelméleti munkássága is: Koi (2014a): i. m. 260–261.

¹⁴⁸ DUGUIT, Léon (1906): *L'acte administratif et l'acte juridictionnel*. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 13e année, Tome XXIII. 413–471.; DUGUIT, Léon (1925): *Les transformations du droit public*. Paris, Librairie Armand Colin.

¹⁴⁹ DUGUIT, Léon (1924–1930): *Traité de droit constitutionnel*. I–V. Paris. Librairie Fontemoing.

¹⁵⁰ A hazai irodalom egy korábbi állapotát hivatkozta: DUCROCQ, Théophile (1897): *Cours de droit administratif*. Paris, A. Fontemoing.

¹⁵¹ BERTHÉLEMY, Henry (1906): *Traité élémentaire de droit administratif*. Paris, A. Rousseau; BERTHÉLEMY, Henry (1927): *Les réformes administratives et judiciaires de 1926*. Paris, A. Rousseau; BERTHÉLEMY, Henry (1930): *Traité élémentaire de droit administratif*. Paris, A. Rousseau.

¹⁵² ALIBERT, Raphael (1926): *Le contrôle juridictionnel de l'administration au moyen du recours pour excès de pouvoir*. Paris, Payot; APPLETON, Jean (1927): *Traité élémentaire du contentieux administratif*. Paris, Dalloz; DUEZ, Paul (1927): *La responsabilité de la puissance publique – en dehors du contrat*. Paris, Dalloz; ESMEIN, Adhémar (1921): *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*. Paris, Société du Recueil Sirey, L. Tenin; FONT-RÉAUX, Pierre (1930): *Les pourvois devant le Conseil d'État contre les décisions des autres tribunaux administratifs*. Paris, Sirey; DARESTE, Pierre-Rodolphe (1914): *Les voies de recours contre les actes de la puissance publique*. Paris, A. Challamel; VAUTHIER, Maurice (1928): *Précis du droit administratif de la Belgique*. Bruxelles, F. Larcier.

3.4. Az angol szakirodalom hazai hatása

Az angol nyelvű szakirodalom a közigazgatási bíráskodás témakörében nem volt jelentős egészen a rendszerváltozás időszakáig, a 19. században pedig kifejezetten ritka volt az angol nyelvű hivatkozás vagy fordítás. Az angol jogfejlődésről összesen négy módon szereztek vagy szerezhettek tudományt a magyarországi közjogászok. A leggyakoribb eset az az volt, amikor német szerzők munkáit használták fel, vagy angol szakirodalom német nyelvű fordítását forgatták. Ritkább, de – a nyelvi és távolságbeli korlátok leküzdése miatt – annál nagyobb hatást gyakoroltak a magyar nyelvre lefordított angol szerzőktől származó munkák, végül pedig az eredeti angol nyelvű források használata.

Az első és a 19. században leggyakoribb módszer a német eredmények átvétele volt. A 20. század első harmadának végig Rudolf Gneist vonatkozó munkái voltak az angol alkotmányfejlődés és közigazgatástörténet meghatározó kútfői. Legismertebb és legtöbbször hivatkozott vonatkozó munkái voltak a *Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart in Vergleichung mit den deutschen Verwaltungssystemen*, valamint az *Englische verfassungsgeschichte, a Selfgovernment, Communalverfassung und Verwaltungsgerichte in England* és a komparatistikus *Verwaltung, Justiz, Rechtsweg: Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreisordnungen in Preußen*.¹⁶³

A második esetre, az angol munka német fordítására való hivatkozásra példa Henry George Grey *Die parlamentarische Regierungsform betrachtet im Hinblick auf eine Reform des Parlamentes* című munkája, amely 1863-as német fordítását követően osztrák közvetítésre nyert bizonyítható, de nem túl jelentős hatást a magyar szakírók körében.¹⁶⁴ Egyedülálló munka a Johann Jakob Rüttimann által írt *Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz*, amely az Egyesült Államok fejlődésébe enged bepillantást a Svájjal történő egybevetése során.¹⁶⁵

A harmadik – angol mű magyar fordítása – mód két 19. századi jelentős angol munka esetében is bizonyítható. Hajduska Emil Heron Caulfield Denis *A jogtudomány alapelvei* című munkáját fordította le 1877-ben, amely kötethez Pulszky Ágost írt előszót.¹⁶⁶

¹⁶³ GNEIST, Rudolf (1883–1884): *Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart in Vergleichung mit den deutschen Verwaltungssystemen*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1867): *Das englische Verwaltungsrecht mit Einschluss des Heeres, der Gerichte und der Kirche, geschichtlich und systematisch*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1857–1860): *Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1872): *Der Rechtsstaat*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1882): *Englische verfassungsgeschichte*. Berlin, Springer; GNEIST, Rudolf (1871): *Selfgovernment, Communalverfassung und Verwaltungsgerichte in England*. Berlin, Springer; Gneist (1869): i. m.

¹⁶⁴ GREY, Henry George (1863): *Die parlamentarische Regierungsform betrachtet im Hinblick auf eine Reform des Parlamentes: Eine Abhandlung von Earl Grey. Aus dem Engl. übers. und mit einem Anh. über die Aussichten der parlamentarischen Regierungsform in Oesterreich versehen von Graf Leo Thun*. Tempsky.

¹⁶⁵ RÜTTIMANN, Johann Jakob (1867): *Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz*. Zürich, Verlag von Drell, Füßli und Comp.

¹⁶⁶ HERON, Denis Caulfield (1877): *A jogtudomány alapelvei*. (HAJDUSKA Emil ford.) Budapest, Eggenberger.

A közigazgatási jogvédelem legtöbbet hivatkozott angol szerzőtől származó műve Albert Venn Dicey¹⁶⁷ *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* című műve, amelyet Kautz Gyula lektorálása mellett Tarnai János fordított le 1902-ben.¹⁶⁸ A magyar fordításon kívül a későbbi angol nyelvű kiadások is hatást gyakoroltak a hazai tudományos diskurzusra, Rozsnyai Krisztina például disszertációjában és az abból készült könyvben is az eredeti angol nyelvű verzió tizedik kiadását használta fel.¹⁶⁹

Az első angol nyelvű forrásokat érdemben az ifjú Martonyi János használta fel, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ezek a források az Amerikai Egyesült Államokról szóltak, az angol fejlődést továbbra is német szemszögből vizsgálta Otto Koellreutter¹⁷⁰ és Julius Hatschek munkáin keresztül.¹⁷¹ Különösen támaszkodott Frank Goodnow munkáira: *Comparative Administrative Law of the United States* és *The principles of the Administrative Law of the United States*.¹⁷² További hivatkozott szerző volt még James Beck¹⁷³ és John Dickinson¹⁷⁴ is.

A rendszerváltást követő nyelvi-preferenciái változásokat követően az angol irodalom használata robbanásszerűen növekedett. A vonatkozó német eredmények felhasználása megmaradt,¹⁷⁵ ugyanakkor a kortárs és korábbi angol szerzők munkáinak feldolgozása (vagy csak hivatkozása) elvárás lett. Ebben az időben került a hazai kutatók látókörébe (újra) Edward Creasy híres műve, a *The Rise and Progress of the English Constitution*.¹⁷⁶

¹⁶⁷ 47 évesen, 1882-ben lett Oxfordban jogászprofesszor, alkotmányjogász. Írt a common law-n nevelkedett jogászok közigazgatási joggal kapcsolatos idegenkedéséről. 1885-ben írta meg a később *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* címen ismertté vált munkáját: KOI (2014a): i. m. 97–105.

¹⁶⁸ DICEY (1902) i. m.

¹⁶⁹ DICEY, Albert Venn (1959): *An Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London, Macmillan.

¹⁷⁰ KOELLREUTTER, Otto (1912): *Verwaltungsrecht und Verwaltungsrechtsprechung im modernen England*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

¹⁷¹ HATSCHEK, Julius (1905–1906): *Englisches Staatsrecht. I–II. Handbuch des öffentlichen Rechts*. Tübingen, J. C. B. Mohr; HATSCHEK, Julius (1914): *Das Staatsrecht des Vereinigten Königreichs Grossbritannien–Irland*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

¹⁷² GOODNOW, Frank (1893): *Comparative Administrative Law of the United States*. New York – London, G. P. Putnam's Sons; GOODNOW, Frank (1905): *The principles of the Administrative Law of the United States*. New York – London, G.P. Putnam's Sons.

¹⁷³ BECK, James (1922): *The constitution of the United States*. London, Published for 'The Daily Telegraph' by Hodder and Stoughton

¹⁷⁴ DICKINSON, John (1927): *Administrative Justice and the Supremacy of Law in the United States*. Cambridge, Harvard University Press.

¹⁷⁵ OLECHOWSKI, Thomas (1998): Europäische Modelle der Verwaltungsgerichtsbarkeit im 19. Jahrhundert. In POLASCHEK, Martin – ZIEGERHOFER, Anita Hrsg.: *Recht ohne Grenzen – Grenzen des Rechts. Europäisches Forum Junger Rechtshistorikerinnen und Rechtshistoriker Graz 1997*. Frankfurt a. M. – Berlin – Bern – New York – Paris, Lang. 137–149. Idézi: STIPTA István (2010): A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás. In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária szerk.: *Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

¹⁷⁶ CREASY, Edward (1907): *The Rise and Progress of the English Constitution*. London, Macmillan.

A közigazgatási bíráskodás jelenkori művelői közül Patyi András támaszkodott legszélesebb körben az angol szakirodalomra.¹⁷⁷ Az igen széles angol nyelvű szakirodalmi bázis mellett¹⁷⁸ több meghatározó munkát is felhasználtak a magyar írók, például Paul Craig,¹⁷⁹ James Baker,¹⁸⁰ John Alder¹⁸¹ vagy Edith Henderson munkáit.¹⁸²

Ugyanakkor általános tendenciává vált az angol mint közvetítő nyelv, így mostmár számos esetben előfordul, hogy a német eredmények kerülnek angol nyelven a magyar olvasó elé.¹⁸³

4. ÖSSZEGRÉS

A közigazgatási bíráskodásról szóló szakirodalomnak a klasszifikációs törekvések szempontjából három korszaka van. Az első, Boér Elek 1907-es munkájával záródó szakasz, amelyben a modellképzés még nem cél. A magyar tudósok leginkább csak az egyes országok vonatkozó rendjét mutatták be, többnyire történeti kontextusban. Az 1910-es évektől kezdve a modellközpontú gondolkodás főként szervezeti szempontokat tett a csoportosítás fő motívumává. A fejlődő rendszertan a szocialista államtan fényében való újragondolását követően, majd ezektől az elemektől való megtisztítása után lényegi változtatásokat mellőzve él tovább a tudományos köztudatban. A 2000-es évek – amellyel a harmadik korszak kezdődik – a klasszikus modellek létjogosultságát kritikákkal illették,

¹⁷⁷ PATYI András (1995): Az angol közigazgatási bíráskodásról, néhány történeti aspektussal. *Jogtudományi Közlemény*, 50. évf. 7–8. sz. 372–383.; CSERNY Ákos – PATYI András (2003): Közigazgatási bíráskodásunk modelljei. *Jogtudományi Közlemény*, 58. évf. 11. sz. 490–492.

¹⁷⁸ ARTHURS, Henry W. (1979): Rethinking Administrative Law: A Slightly Dicey Business. *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 17, No. 1.; ARTHURS, Henry W. (1985): *Without the Law (Administrative Justice and Legal Pluralism in 19th Century England)*. Toronto, University of Toronto; CURZON, Leslie Basil (1978): *English Legal History*. Oxford, Oxford University Press; GELLHORN, Ernest – Boyer, Barry B. (1981): *Administrative law and process in a nutshell*. St. Paul, Minnesota, West Pub Co.; HADFIELD, Brigid (1991): Judicial Review in Northern Ireland. *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 42, No. 4.; JOWELL, Jeffrey (1999): Of Vires and Vacuums: The Constitutional Context of Judicial Review. *Public Law*, 449–460.; MACHACEK, Rudolf (1994): *Austrian Contributions to the Rule of Law*. Kehl–Strasbourg–Arlington, N. P. Engel; DUFFY, Peter (1998): The judicial control of administrative acts and the European Convention of Human Rights. In Andenas, Mads: *English Public Law and The Common Law of Europe*. London, Key Haven Publications; CANE, Peter (1992): *Introduction to Administrative Law*. Oxford, Oxford University Press; SMITH, Stanley de (1968): *Judicial Review of Administrative Action*. London, Stevens & Sons; JAFFEE, Louis Leventhal – HENDERSON, Edith G. (1956): Judicial Review and the Rule of Law? Historical Origins. *Law Quarterly Review*, Vol. 72.; SEDLEY, Stephen (1994): The Sound of Silence: Constitutional Law Without a Constitution. *Law Quarterly Review*, Vol. 110. April; WADE, H. William R. (1988): *Administrative Law*. Oxford, Oxford University Press.

¹⁷⁹ CRAIG, Paul (1989): *Administrative Law*. Sweet & Maxwell; CRAIG, Paul (1999): Competing Models of Judicial Review. *Public Law*, Autumn; CRAIG, Paul (2000): Public Law, Political Theory and Legal Theory. *Public Law*.

¹⁸⁰ BAKER, James (1990): *An Introduction to English Legal History*. London, Butterworths.

¹⁸¹ ALDER, John (1994): *Constitutional and Administrative Law*. London, Macmillan; ALDER, John – GRAHAME, Aldous (1993): *Application for Judicial Review: Law and Practice of the Crown Office*. London, Butterworths.

¹⁸² HENDERSON, Edith (1963): *Foundations of English Administrative Law*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.

¹⁸³ SCHWARZE, Jürgen (1992): *European Administrative Law*. London, Sweet and Maxwell.

mindenekelőtt Stipta István. A korábbi tételek kritikai felülvizsgálata mellett új tendenciaként jelent meg a kérdés az Európai Unió jogának és a jogharmonizációs törekvéseknek szempontjából.

A kezdődő magyar tudományos diskurzusban jó táptalajt jelentett annak európai viszonylatokban meglehetősen kései indulása (1877), ezenkívül a közigazgatástan és a közigazgatási jog fogalmi-dogmatikai fejletlensége, amely a német kézikönyvekből, lexikonokból, szacikkekből átvett kifejezések nem ritkán tükörfordítással való beépítését eredményezte. A külföldi hatások kutathatóságának azonban egy nehezen feloldható korlátját jelenti az a tény, hogy a témával foglalkozó kutatók forráskezelése sok esetben aligha mondható fegyelmezettnek.

A jelenkorig érő magyar tendenciák általános jellemzésekképpen elmondható, hogy a külföldi szakirodalom felhasználása erősen személy- és nyelvtudásfüggő, olykor a tudományos kívánalmak hátrányára is. Általánossá vált a korábbi, főként magyar nyelvű feldolgozások véleményének panelszerű használata. A francia és a német nyelv korábbi jelentős szerepéhez képest háttérbe szorult. Ehhez képest az angol számottevő, érdemi használata meglehetősen későn, az 1990-es évek elején indult meg, alig két évtized alatt annak jelenkori abszolút primátusához vezetett, amely számos kérdést vet fel, például arról, hogy a mindmáig főként német fogalmi-dogmatikai rendszerre épülő magyar szaknyelv hogyan ültethető át a preferált angol nyelvre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ADAMOVICH, Ludwig (1924): *Österreichische Verwaltungsrecht*. Wien–Leipzig.
2. ADAMOVICH, Ludwig (1927): *Grundriss des österreichischen Staatsrechtes*. Wien.
3. ADAMOVICH, Ludwig (1929): *Grundriss des tschechoslowakische Staatrechtes*. Wien.
4. ADAMOVICH, Ludwig (1947): A közbiztonsági bírászkodás kialakulása Ausztriában. *Jogtudományi Közlöny*, 2. évf. 17–18. sz. 265–266.
5. ALDER, John (1994): *Constitutional and Administrative Law*. London, Macmillan.
6. ALDER, John – GRAHAME, Aldous (1993): *Application for Judicial Review: Law and Practice of the Crown Office*. London, Butterworths.
7. ALIBERT, Raphael (1926): *Le controle juridictionnel de l'administration au moyen du recours pour excès de pouvoir*. Paris, Payot.
8. ANSCHÜTZ, Gerhard – DOCHOW, Franz (1898): *Die Organisationsgesetze der inneren Verwaltung in Preussen*. Berlin.
9. APPLETON, Jean (1898): *Séparation de l'administration active et de la juridiction administrative*. Paris, A. Fontemoing.
10. APPLETON, Jean (1927): *Traité élémentaire du contentieux administratif*. Paris, Dalloz.
11. ARTHURS, Henry W. (1979): Rethinking Administrative Law: A Slightly Dicey Business. *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 17, No. 1.
12. ARTHURS, Henry W. (1985): *Without the Law (Administrative Justice and Legal Pluralism in 19th Century England)*. Toronto, University of Toronto.
13. AUBY, Jean-Marie – AUBY, Jean-Bernard (1995): *Közbiztonság*. (HORVÁTH Éva ford.) Budapest, Nagy és Trócsányi ügyvédi Iroda – JATE Alkotmányjogi Tanszék.
14. AUCOC, Léon (1886): *Conférences sur l'administration et le droit administratif*. Paris, Vv. C. Dunod.
15. BAKER, James (1990): *An Introduction to English Legal History*. London, Butterworths.
16. BALÁZS István (1988): Az államigazgatási aktusok bírói felülvizsgálata Franciaországban. *Magyar Jog*, 35. évf. 12. sz. 1081–1085.
17. BALÁZS István – MIHAJLOV Dobromir – BALOGH Zsolt (1988): *A közigazgatási bírászkodás*. Budapest, MTA Jogtudományi Intézet.
18. BANDEMER, Stephan von (2001): Benchmarking. In BLANKE, Bernhard – BANDEMER, Stephan von – NULLMEIER, Frank – WEWER, Göttrik Hrsg.: *Handbuch zur Verwaltungsreform*. Opladen.
19. BATBIE, Anselme (1887): *Traité théorique et pratique de droit public et administratif*. Paris, Larose et Forcel.
20. BAUER, Ina (1996): *Von der Administrativjustiz zur Verwaltungsgerichtsbarkeit. Die Entwicklung des Rechtsschutzes auf dem Gebiet des öffentlichen Rechts in Baden im 19. Jahrhundert*. Sinzheim, Pro Universitate.
21. BÄHR, Otto (1864): *Der Rechtsstaat*. Cassel-Göttingen.
22. BECK, James (1922): *The constitution of the United States*. London, Published for 'The Daily Telegraph' by Hodder and Stoughton.

23. BERTHÉLEMY, Henry (1906): *Traité élémentaire de droit administratif*. Paris, A. Rousseau.
24. BERTHÉLEMY, Henry (1927): *Les réformes administratives et judiciaires de 1926*. Paris, A. Rousseau.
25. BERTHÉLEMY, Henry (1930): *Traité élémentaire de droit administratif*. Paris, A. Rousseau.
26. BLOCK, Maurice (1905): *Dictionnaire de l'administration française*. Berger-Levrault, et cie.
27. BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1849): *Geschichte des schweizerischen Bundesrechtes von den ersten ewigen Bünden bis auf die Gegenwart*. Zürich, Meyer und Zeller.
28. BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1875): *Az általános államjog és a politika története: a tizenhatodik század óta a jelenkorig*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalata.
29. BLUNTSCHLI, Johann Caspar (1896): *Allgemeines Staatsrecht*. München, J.G. Cotta.
30. BLUNTSCHLI, Johann Caspar – BRATER, Carl Ludwig Theodor (1859): *Staatswörterbuch*. Stuttgart–Leipzig.
31. BOÉR Elek (1907): *Közigazgatási bíráskodás*. Budapest, Grill.
32. BONNARD, Roger (1934): *Le controle juridictionnel de l'administration publique*. Paris, Delagrave.
33. BORNHAK, Konrad (1888): *Preussisches Staatsrecht*. Freiburg i B., J. C. B. Mohr.
34. BORNHAK, Konrad (1900): *Das Verwaltungsrecht in Preussen unter der Herrschaft des bürgerlichen Gesetzbuchs*. Berlin.
35. BRAUNEDER, Wilhelm (1994): *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. (KAJTÁR István ford.) Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
36. CANE, Peter (1992): *Introduction to Administrative Law*. Oxford, Oxford University Press.
37. CHAUVEAU, Adolphe (1867): *Code d'instruction administrative*. Paris.
38. CLASSEN, Claus Dieter (1996): *Die Europäisierung der Verwaltungsgerichtsbarkeit*. Tübingen, Mohr.
39. CONCHA Győző (1871): Der Rechtsstaat. Eine publicistische Skizze von Dr. O. Bähr. Obelappelationsrath in Cassel. *Jog- és Államtudományi Folyóirat*, 2. sz.
40. CONCHA Győző (1877): *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában*. Budapest, Athenaeum.
41. CRAIG, Paul (1989): *Administrative Law*. Sweet & Maxwell.
42. CRAIG, Paul (1999): Competing Models of Judicial Review. *Public Law*, Autumn.
43. CRAIG, Paul (2000): Public Law, Political Theory and Legal Theory. *Public Law*.
44. CREASY, Edward (1907): *The Rise and Progress of the English Constitution*. London, Macmillan.
45. CSERNY Ákos – PATYI András (2003): Közigazgatási bíráskodásunk modelljei. *Jogtudományi Közlöny*, 58. évf. 11. sz. 490–492.
46. CURZON, Leslie Basil (1978): *English Legal History*. Oxford, Oxford University Press.
47. DARESTE, Pierre-Rodolphe (1914): *Les voies de recours contre les actes de la puissance publique*. Paris, A. Challamel.

48. DEGEN, Manfred (1987): Die Arbeitspraxis des französischen Staatrates. *Verwaltung und Fortbildung*, 1. sz.
49. DICEY, Albert Venn (1902): *Bevezetés az angol alkotmányjogba.* (TARNAI János ford.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
50. DICEY, Albert Venn (1959): *An Introduction to the Study of the Law of the Constitution.* London, Macmillan.
51. DICKINSON, John (1927): *Administrative Justice and the Supremacy of Law in the United States.* Cambridge, Harvard University Press.
52. DIECKMANN, Karl (1926): Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Preussen. *Die Selbstverwaltung in Wissenschaft und Praxis.* Heft 10. Berlin, Vahlen.
53. DELL'ADAMI Rezső (1880a): Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1. sz. 1–32.
54. DELL'ADAMI Rezső (1880b): Igazságszolgáltatásunk és közigazgatásunk reformja az államhatalmak megosztása szempontjából. *Magyar Themis*, 23. sz. 182–185.
55. DESJARDINS, Arthur (1894): *De la liberté politique dans l'état moderne.* Paris.
56. DUBOIS, Ernest (1873): *Le en Italie et la loi du 20 mars 1865 étudié a l'occasion des projects de pupression des conseils de préfecture actuellement soumis a l'assemblée nationale avec des propositions de transformation de la justice administrative en France.* Paris.
57. DUCROCQ, Théophile (1897): *Cours de droit administratif.* Paris, A. Fontemoing.
58. DUEZ, Paul (1927): *La responsabilité de la puissance publique – en dehors du contrat.* Paris, Dalloz.
59. DUFFY, Peter (1998): The judicial control of administrative acts and the European Convention of Human Rights. In ANDENAS, Mads: *English Public Law and The Common Law of Europe.* London, Key Haven Publications.
60. DUGUIT, Léon (1906): L'acte administratif et l'acte juridictionnel. *Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger*, 13e année, Tome XXIII. 413–471.
61. DUGUIT, Léon (1924–1930): *Traité de droit constitutionnel.* I–V. Paris. Librairie Fontemoing.
62. DUGUIT, Léon (1925): *Les transformations du droit public.* Paris, Librairie Armand Colin.
63. DUPONT-WHITE, Charles (1805): *L'individu et l'état.* Paris.
64. ESMEIN, Adhémar (1921): *Éléments de droit constitutionnel français et comparé.* Paris, Société du Recueil Sirey, L. Tenin.
65. FERRAND, JOSEPH (1879): *Les institutions administratives en France et à l'étranger.* Paris, A. Cotillon et cie. – Guillaumin et cie.
66. FISCHER, Alfréd (1984): Le controle juridictionnel de la légalité de l'action administrative en République fédérale d'Allemagne. *Revue Francaise d'Administration Publique*, 2. sz.
67. FLEINER, Fritz (1923): *Schweizerisches Bundesstaatsrecht.* Tübingen, J. C. B. Mohr.
68. FLEINER, Fritz (1928): *Institutionen des deutschen Verwaltungsrechts.* Tübingen, J. C. B. Mohr.

69. FONT-RÉAULX, Pierre (1930): *Les pourvois devant le Conseil d'État contre les décisions des autres tribunaux administratifs*. Paris, Sirey.
70. FOOZ, Nicolas de (1861): *Le droit administratif belge*. Paris–Leipzig.
71. F. ROZSNYAI Krisztina (2010): *Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban: A közigazgatás feletti bírói kontroll változó körülmények között, változatlan formában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
72. GELLHORN, Ernest – BOYER, Barry B. (1981): *Administrative law and process in a nutshell*. St. Paul, Minnesota, West Pub Co.
73. GERBER, Carl Friedrich von (1852): *Über öffentliche Rechte*. Tübingen, Laupp.
74. GERBER, Carl Friedrich von (1865): *Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*. Leipzig, Tauchnitz.
75. GIESE, Friedrich (1905): *Die Grundrechte*. Tübingen, J. C. B. Mohr.
76. GIRON, Alfred (1897): *Le droit administratif de la Belgique*. Bruxelles, Bruylant-Christophe.
77. GNEIST, Rudolf (1857–1860): *Das heutige englische Verfassungs- und Verwaltungsrecht*. Berlin, Springer.
78. GNEIST, Rudolf (1867): *Das englische Verwaltungsrecht mit Einschluss des Heeres, der Gerichte und der Kirche, geschichtlich und systematisch*. Berlin, Springer.
79. GNEIST, Rudolf (1869): *Verwaltung, Justiz, Rechtsweg: Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreisordnungen in Preußen*. Berlin, Springer.
80. GNEIST, Rudolf (1871): *Selfgovernment, Communalverfassung und Verwaltungsgerichte in England*. Berlin, Springer.
81. GNEIST, Rudolf (1872): *Der Rechtsstaat*. Berlin, Springer.
82. GNEIST, Rudolf (1875): *A jogi állam*. (TAKÁCS Lajos ford.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
83. GNEIST, Rudolf (1879): *Rechtsstaat und Verwaltungsgerichte in Deutschland*. Berlin, J. Springer.
84. GNEIST, Rudolf (1880): *Zur Verwaltungsreform und Verwaltungsrechtspflege in Preussen*. Leipzig, Brockhaus.
85. GNEIST, Rudolf (1882): *Englische verfassungsgeschichte*. Berlin, Springer.
86. GNEIST, Rudolf (1883–1884): *Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart in Vergleichung mit den deutschen Verwaltungssystemen*. Berlin, Springer.
87. GOODNOW, Frank (1893): *Comparative Administrative Law of the United States*. New York – London, G. P. Putnam's Sons.
88. GOODNOW, Frank (1905): *The principles of the Administrative Law of the United States*. New York – London, G.P. Putnam's Sons.
89. GÖTZ, Volkmar (2002): *Europarechtliche Vorgaben für das Verwaltungsprozessrecht*. *Deutsches Verwaltungsblatt*, Heft 1.
90. GREY, Henry George (1863): *Die parlamentarische Regierungsform betrachtet im Hinblick auf eine Reform des Parlamentes: Eine Abhandlung von Earl Grey*. Aus dem Engl.

übers. und mit einem Anh. über die Aussichten der parlamentarischen Regierungsform in Oesterreich versehen von Graf Leo Thun. Tempsky.

91. GROSS, Thomas (2000): Konvergenzen des Verwaltungsrechtsschutzes in der Europäischen Union. *Die Verwaltung*, Bd. 33.
92. GROSS, Thomas (2001): Ökonomisierung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in des Verwaltungsprozessrechts. *Die Verwaltung*, 371–395.
93. GRUBER Lajos (1877a): A közigazgatási bíráskodás alakzatai Európában. *Jogtudományi Közlöny*, 12. évf. 35–49.
94. GRUBER Lajos (1877b): *A közigazgatási bíráskodás eszméje, kellekei és alakzatai Európában, különös tekintettel Magyarországra és e kérdés parlamenti sorsának történetére hazánkban.* Budapest, Athenaeum.
95. GRUBER Lajos (1881–1882): A legujabb bajor törvény a közigazgatási törvényszék felállításáról és a vitás közigazgatási ügyekben követendő eljárásról. *Jogtudományi Közlöny*, 16. évf. 45. sz. 376–378.; 48. sz. 400–401.; 17. évf. 3. sz. 20–22.; 15. sz. 117–118.
96. GRÜNWARD Béla (1876): *Közigazgatásunk és a szabadság.* Budapest, Ráth.
97. GRÜNWARD, Ludwig (1875): *Der österreichische Verwaltungs-Gerichtshof: Mit Vergleichung des bestehenden Rechtes in England, Frankreich, Italien, Baden und Preussen.* Wien.
98. GULDEN, Heinrich (1928): *Das künftige Reichsverwaltungsgericht.* Mannheim–Berlin–Leipzig.
99. HADFIELD, Brigid (1991): Judicial Review in Northern Ireland. *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 42, No. 4.
100. HAGENS, Walter (1902): Die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Frankreich und der Conseil d’Etat. *Archiv für öffentliches Rechtes*, Bd. 17. Tübingen–Leipzig.
101. HALBEY, Theodor (1896): *Über Begriff und Wesen des öffentlichen Rechts.* Verwaltungsarchiv, Bd. 4.
102. HATSCHKE, Julius (1905–1906): *Englisches Staatsrecht. I–II. Handbuch des öffentlichen Rechts.* Tübingen, J. C. B. Mohr.
103. HATSCHKE, Julius (1914): *Das Staatsrecht des Vereinigten Königreichs Grossbritannien–Irland.* Tübingen, J. C. B. Mohr.
104. HATSCHKE, Julius (1927): *Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechts.* Leipzig, Scholl.
105. HAURIU, Maurice (1893): *Précis de droit administratif.* Paris.
106. HAURIU, Maurice (1927): *Précis de droit administratif et de droit public.* Paris.
107. HAURIU, Maurice (1929): *La jurisprudence administrative de 1892 á 1929. I–III.* Paris.
108. HAURIU, Maurice (1930): *Précis élémentaire de droit administratif.* Paris.
109. HELLBLING, Ernst C. (1974): *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte.* Wien – New York, Springer.
110. HENDERSON, Edith (1963): *Foundations of English Administrative Law.* Cambridge, Mass., Harvard University Press.
111. HERON, Denis Caulfield (1877): *A jogtudomány alapelvei.* (HAJDUSKA Emil ford.) Budapest, Eggenberger.

112. HERRNRITT, Rudolf Hermann von (1921): *Grundlehren des Verwaltungsrechtes*. Tübingen, Mohr.
113. HERRNRITT, Rudolf Hermann von (1925): *Österreichisches Verwaltungsrecht*. Tübingen, Mohr.
114. HOLLIGER, Jakob (1904): *Das Kriterium des Gegensatzes zwischen dem öffentlichen Recht und Privatrecht*. Zürich, Univ., Diss.
115. HOLTZENDORFF, Franz von (1875): *Rechtslexikon*. Leipzig, Duncker & Humblot.
116. HOLTZENDORFF, Franz von (1876): *Encyklopädie der rechtswissenschaft in systematischer und alphabetischer Bearbeitung Rechtslexikon*. Leipzig, Duncker & Humblot.
117. INAMA-STERNEGG, Karl Theodor von (1870): *Verwaltungslehre in Umrissen*. Innsbruck, Wagner.
118. IPSEN, Jörn (1978): Der Rechtsschutz durch Verwaltungsgerichte–Bestand und Reformbemühungen. Juristische Ausbildung. *JURA*, 3. sz.
119. JAFFEE, Louis Leventhal – HENDERSON, Edith G. (1956): Judicial Review and the Rule of Law? Historical Origins. *Law Quarterly Review*, Vol. 72.
120. JELLINEK, Georg (1905a): Das Recht, des modernen Staates. In *Allgemeines Staatslehre*. Bd. 1. Berlin, O. Häring.
121. JELLINEK, Georg (1905b): *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Freiburg, J. C. B. Mohr.
122. JELLINEK, Walter (1908): *Der fehlerhafte Staatsakt und seine Wirkungen*. Tübingen, J. C. B. Mohr.
123. JELLINEK, Walter – LASSAR, Gerhard (1925): *Der Schutz des öffentlichen Rechts durch ordentliche und durch Verwaltungsgeschichte*. Heft 2. Berlin–Leipzig.
124. JEZE, Gaston (1913): *Das Verwaltungsrecht der Französischen Republik. Das öffentliche Recht der Gegenwart*. Bd. XXIII. Tübingen, J. C. B. Mohr.
125. JOWELL, Jeffrey (1999): Of Vires and Vacuums: The Constitutional Context of Judicial Review. *Public Law*, 449–460.
126. KAISERFELD, Moritz von (1875): *Verwaltungs-Gerichtshof und Verwaltungsreform*. Wien, Moritz Perles.
127. KAUTZ Gyula (1877): *A politika tudomány kézikönyve*. Budapest, Franklin-Társulat.
128. KILÉNYI Géza (1981): Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata a szocialista jogfejlődés tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 36. évf. 8. sz. 653–667.
129. KILÉNYI Géza (1982): Az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálata a szocialista jogfejlődés tükrében. In *Tanulmányok az ellenőrzési rendszer továbbfejlesztéséről*. Budapest, 67–127.
130. KISSLING, Ritter von Karl (1876): *Beiträge zur Theorie des Verwaltungsrechtes. Formelles Verwaltungsrecht (Verwaltungsgerichtsbarkeit)*. Wien, I–II G. J. Manz.
131. KMETY Károly (1891): A közigazgatási bíróságok hatáskörének szabályozásáról. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 7. évf. 1. sz.
132. KOELLREUTTER, Otto (1912): *Verwaltungsrecht und Verwaltungsrechtsprechung im modernen England*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

133. KOI Gyula (2011): Francia és német hatások Concha Győző közigazgatás-tudományi munkásságában. *Jogtörténeti Szemle*, 4. sz. 40–46.
134. KOI Gyula (2013): *Külföldi hatások a magyar közigazgatás-tudományban. Hazai és nemzetközi tudománytörténeti visszapillantás a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Doktori (PhD) értekezés. Győr.
135. KOI Gyula (2014a): *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése: külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és a közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, Nemzeti Közszerzési és Tankönyv Kiadó Zrt.
136. KOI Gyula (2014b): Lorenz von Stein Verwaltungslehre című fő művének helye a közigazgatás-tudományban. In *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös*. Budapest, HVG-ORAC.
137. KOI Gyula (2015): Külföldi forrásismeret és forráskezelés Concha Győző közigazgatási jogi és közigazgatás-tani munkásságában (1869–1905). *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 3. sz.
138. KOI Gyula (2016): Concha Győző élete és munkái. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 35. sz.
139. KOLLESBERG, Dantscher von (1894): *Die politischen Rechte der Untertanen*. Wien.
140. KUNCZ Ignác (1878): A közigazgatási bírászkodás. *Jogtudományi Közlöny*, 13. évf. 21–46. sz.
141. KUNCZ Ignác (1887): A közjogi s különösen a közigazgatási bírászkodás philosophiája. *Magyar Philosophiai Szemle*, 6. évf. 5–6. füzet. 374–401.
142. KUNZE, Fritz (1893): *Die Beiladung im Verwaltungsstreitverfahren*. Verwaltungsarchiv, Bd. 1. Heft 2.
143. LABAND, Paul (1901): *Das Staatsrecht des deutschen Reiches*. Tübingen, Laupp.
144. LAFERRIÈRE, Édouard (1887–1888): *Traité de la juridiction administrative et des recours contentieux*. I-II. Paris–Nancy, Berger-Levrault et cie.
145. LASSAR, Gerhard (1930): *Das Reichsverwaltungsgericht. Eine Kritik des Regierungsentwurfs*. Berlin, Carl Heymanns.
146. LAUN, Rudolf von (1910): *Das freie Ermessen und seine Grenzen*. Leipzig–Wien, Franz Deuticke.
147. LEBON, André (1909): *Das Verfassungsrecht der Französischen Republik. (Das öffentliche Recht der Gegenwart.)* VI. Tübingen, J. C. B. Mohr.
148. LETOURNEUR, Maxime (1963): Die Staatsräte (Conseils d'état) als Organe der Verwaltungsrechtsprechung. In KÜLZ, Helmut – NAUMAN, Richard: *Staatsbürger und Staatsgewalt. Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit in Geschichte und Gegenwart: Jubiläumsschrift zum hundertjährigen Bestehen der deutschen Verwaltungsgerichtsbarkeit und zum zehnjährigen Bestehen des Bundesverwaltungsgerichtes*. Karlsruhe, C. F. Müller.
149. LETOURNEUR, Maxime – BAUCHET, Jacqueline – MÉRIC, Jean (1970): *Le Conseil d'État et les tribunaux administratifs*. Paris.
150. LEVI, Paul (1905): *Das Verhältnis von Verwaltungsbeschwerde und Verwaltungsklage*. Heidelberg, Buchdruckerei von K. Rössler.

151. LOENING, Edgar (1894): Gerichte und Verwaltungsbehörden in Brandenburg-Preussen: Ein Beitrag zur preussischen Rechts- und Verfassungsgeschichte. *Zeitschrift für Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichtsbarkeit*, Bd. 2.
152. LOENING, Edgar (1899): *Die Rechtskraft Verwaltungsgerichtlicher Urteile*. Verwaltungsarchiv.
153. LUTHARDT, August (1867): *Ein Verwaltungsgerichtshof auf der Grundlage des bestehenden Rechtes in Bayern*. Nördlingen, Beck.
154. MACHACEK, Rudolf (1994): *Austrian Contributions to the Rule of Law*. Kehl–Strasbourg–Arlington, N. P. Engel.
155. MARTONYI János (1932): *A közigazgatási bíráskodás és legújabbkori fejlődése*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
156. MARTONYI János (1934): A közigazgatási bíráskodás mai rendszere Franciaországban. *Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok*, 8. sz. 546–567.
157. MARTONYI János (1935): *A közigazgatási bíráskodás mai rendszere Franciaországban*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó & Ny.
158. MARTONYI János (1938): A csehszlovák közigazgatási bíróság reformjának tervezete. *Közigazgatástudomány*, 1. sz. 48–56.
159. MARTONYI János (1939a): *A közigazgatás jogszerűsége a mai államban*. Budapest, Magyar Közigazgatástudományi Intézet. Pécs, Dunántúl Egyetemi Kiadó.
160. MARTONYI János (1939b): A közigazgatási bíráskodás a nemzeti szocialista Németországban. *Közigazgatástudomány*, 2. sz. 105–119.
161. MARTONYI János (1940): A közigazgatási reform és a közigazgatási bíróságok. In *Dolgozatok a közigazgatási reform köréből*. Budapest, [s. n.]. 148–160.
162. MARTONYI János (1941): A német birodalmi közigazgatási bíróság megteremtése. *Közigazgatástudomány*, 8. sz. 304–308.
163. MARTONYI János (1960): *Államigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
164. MARTONYI János (1972): *A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867–1949)*. Szeged, JATE Állam- és Jogtudományi Kar.
165. MAURER, Hartmut (1999): *Allgemeines Verwaltungsrecht*. München, Beck.
166. MAYER, Otto (1895): *Deutsches Verwaltungsrecht*. Leipzig, Duncker & Humblot.
167. MAYER, Otto (1924a): *Deutsches Verwaltungsrecht*, I–II. *Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft*. Abt. 6. Bd. 1. München und Leipzig.
168. MAYER, Otto (1924b): *Deutsche Verwaltungsrecht*. Berlin, Duncker & Humblot.
169. MERKL, Adolf (1927): *Allgemeines Verwaltungsrecht*. Wien–Berlin. J. Springer.
170. MEYER, Georg (1895a): *Lehrbuch des deutschen Staatsrecht*. München, Duncker & Humblot.
171. MEYER, Georg (1895b): *Der Staat und die erworbenen Rechte*. Leipzig, Duncker & Humblot.
172. MIGNET, Francois Auguste (1835): *Geschichte der französischen Revolution 1789–1814*. Mannheim, Heinrich Hof.

173. MOHL, Robert (1866): *Az államtudományok encyclopaediája.* (Lőw Tóbiás ford.) Pest, Heckenast.
174. MOLNÁR Miklós (1988): Közigazgatási bíraskodás a Német Szövetségi Köztársaságban. *Állam- és Igazgatás*, 38. évf. 2. sz. 183–185.
175. NAGY Péter (2018a): A közigazgatási bíraskodásról szóló irodalom 1945-ig. *Glossa Iuridica*, 4. évf. 3–4. sz. 282–296.
176. NAGY Péter (2018b): A közigazgatási bíraskodás irodalma 1945 után. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 3. sz. 188–215.
177. NYILAS Anna (2016): Az elektronizáció tapasztalatai a francia közigazgatási bíraskodásban – a TéléRecours rendszer. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 1. sz. 68–91.
178. OBERNDORFER, Peter (1983): *Die österreichische Verwaltungsgerichtsbarkeit.* Linz, Universitätsverlag Rudolf Trauner.
179. *Oesterreichische Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtspflege auf dem Gebiete der Verwaltungsrechtspflege* (1877). 2. sz.
180. OLECHOWSKI, Thomas (1998): Europäische Modelle der Verwaltungsgerichtsbarkeit im 19. Jahrhundert. In POLASCHEK, Martin – ZIEGERHOFER, Anita Hrsg.: *Recht ohne Grenzen – Grenzen des Rechts. Europäisches Forum Junger Rechtshistorikerinnen und Rechtshistoriker Graz 1997.* Frankfurt a. M. – Berlin – Bern – New York – Paris, Lang, 137–149.
181. OLECHOWSKI, Thomas (1999): Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich. *Österreichische Rechtswissenschaftliche Studien*. 52. Wien, Manz.
182. PANN, Arnold (1876): *Die Verwaltungsjustiz in Oesterreich: Mit Bedachtnahme auf d. auswärtige Gesetzgebung.* Wien, Hölder.
183. PANN, Arnold (1877): *Beiträge zur Reform des Verwaltungsrechtes.* Wien, Hölder.
184. PATYI András (1995): Az angol közigazgatási bíraskodásról, néhány történeti aspektussal. *Jogtudományi Közlöny*, 50. évf. 7–8. sz. 372–383.
185. PATYI András (2001): *Közigazgatási bíraskodásunk modelljei (múlt, jelen, jövő).* Doktori értekezés. Budapest.
186. PATYI András (2002): *Közigazgatási bíraskodásunk modelljei: Tanulmány a magyar közigazgatási bíraskodásról.* Budapest, Logod Bt.
187. PATYI András (2004): Velünk élő szocialista jog – avagy közigazgatási bíraskodásunk alapjai. *Leviatán*, 109–146.
188. PATYI András (2010): Prokrasztész és Thézeusz: Gondolatok a magyar közigazgatási bíraskodásról egy könyv kapcsán. *Jogtudományi Közlöny*, 65. évf. 12. sz. 674–676.
189. PFEIFFER, Burkhard Wilhelm (1850): *Praktische Ausführungen aus allen Theilen der Rechtswissenschaft: mit Erkenntnissen des Oberappellationsgerichts zu Cassel.* Hauptregister, 9. Band. Hannover, Hahn.
190. POITOU, Eugène (1869): *La liberté civile et le pouvoir administratif en France.* Paris.
191. PÖHLMANN, Karl (1853): *Über das Wesen der sogenannten administrativ-contentiösen Sachen mit besonderer Rücksicht auf Bayern.* Würzburg, Verlag der Stahel'schen Buchhandlung.

192. ROESLER, Hermann (1877): Der österreichische Verwaltungsgerichtshof. *Zeitschrift für das privat und öffentliches Recht*, Wien. 4. köt. 2. füzet.
193. ROZSNYAI Krisztina (2004): Probleme der ungarischen Verwaltungsgerichtsbarkeit aus rechtsvergleichender Perspektive. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis De Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Iuridica*, 45. sz.
194. ROZSNYAI Krisztina (2007): A közigazgatási bíráskodás európai dimenziója. *Jogtudományi Közlöny*, 62. évf. 9. sz. 383–394.
195. ROZSNYAI Krisztina (2008): *A közigazgatás feletti bírói ellenőrzés továbbfejlesztésének lehetséges irányai: A közigazgatási bíráskodást meghatározó tényezőkről*. Doktori disszertáció.
196. ROZSNYAI Krisztina (2010): *Közigazgatási bíráskodás Prokrusztész-ágyban: A közigazgatás feletti bírói kontroll változó körülmények között, változatlan formában*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
197. RÖNNE, Ludwig von (1871): *Das Staatsrecht der preussischen Monarchie*. II. Band. Leipzig, F. A. Brockhaus.
198. RÜTTIMANN, Johann Jakob (1867): *Das nordamerikanische Bundesstaatsrecht verglichen mit den politischen Einrichtungen der Schweiz*. Zürich, Verlag von Drell, Füßli und Comp.
199. SARWEY, Otto von (1880): *Das öffentliche Recht und die Verwaltungsrechtspflege*. Tübingen, Laupp.
200. SCHAEFFNER, Wilhelm (1859): *Geschichte der Reichsverfassung Frankreichs*. Frankfurt.
201. SCHEURMANN, Ingrid Hrsg. (1994): *Frieden durch Recht. Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806*. Mainz, Philipp von Zabern.
202. SCHMIDT-ASSMANN, Eberhard (1996): Die Geschichte des Verwaltungsschutzes und die Entwicklung der Verwaltungsgerichtsordnung. *Österreichische Richterzeitung*.
203. SCHMIDT-ASSMANN, Eberhard (2000): Aufgaben- und Funktionswandel der Verwaltungsgerichtsbarkeit vor dem Hintergrund der Verwaltungsrechtsentwicklung. *Verwaltungsblätter für Baden-Württemberg*, 45–53.
204. SCHMIDT, Jörg (2000): Organisatorische und gerichtsverfassungsrechtliche Bedingungen der Verwaltungsgerichtsbarkeit zur Aufgabenbewältigung. *Verwaltungsblätter für Baden-Württemberg*, 53–56.
205. SCHWARZE, Jürgen (1992): *European Administrative Law*. London, Sweet and Maxwell.
206. SCHWARZE, Jürgen (2000): *Europäische Rahmenbedingungen für die Verwaltungsgerichtsbarkeit*. *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, Heft 3.
207. SCHWARZE, Jürgen (2005): *Europäisches Verwaltungsrecht*. Baden-Baden, Nomos.
208. SEDLEY, Stephen (1994): The Sound of Silence: Constitutional Law Without a Constitution. *Law Quarterly Review*, Vol. 110. April.
209. SELLMANN, Martin (1963): Der Weg zur neuzeitlichen Verwaltungsgerichtsbarkeit. Ihre Vorstufen und dogmatischen Grundlagen. In KÜLZ, Helmut R. – NAUMANN, Richard Hrsg.: *Staatsbürger Staatsgewalt. Verwaltungsrecht und Verwaltungsgerichts-*

barkeit in Geschichte und Gegenwart. Jubiläumsschrift zum hundertjährigen Bestehen der deutschen Verwaltungsgerichtsbarkeit und zum zehnjährigen Bestehen des Bundesverwaltungsgerichtes. Karlsruhe.

210. SEYDEL, Max von (1884): *Bayerisches Staatsrecht*. München, T. Riedel.
211. SMITH, Stanley de (1968): *Judicial Review of Administrative Action*. London, Stevens & Sons.
212. SOMMERMANN, Karl-Peter (2002): Konvergenzen im Verwaltungsverfahrens- und Verwaltungsprozessrecht europäischer Staaten. *Die Öffentliche Verwaltung*, Vol. 55, No. 4.
213. STAHL, Friedrich Julius (1845): *Rechts- und Staatslehre: auf der Grundlage christlicher Weltanschauung*. Heidelberg, Mohr.
214. STAMMLER, Rudolf (1906): *Die grundsätzlichen Aufgaben des Juristen in Rechtsprechung und Verwaltung*. Verwaltungsarchiv.
215. STEIN, Lorenz von (1865): *Verwaltungslehre*. Stuttgart, J. G. Cotta.
216. STEIN, Lorenz von (1870): *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechts mit Vergleichung der Literatur und Gesetzgebung von Frankreich, England und Deutschland*. Stuttgart, J. G. Cotta.
217. STEIN, Lorenz (1871): *Az államigazgatás és az igazgatási jog alapvonalai folytonos tekintettel Angol-, Francia- és Németország törvényhozása- és irodalmára*. (KAUTZ Gusztáv ford.) Budapest, Ráth.
218. STELKENS, Paul (1985): Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Krise. *Deutsches Verwaltungsblatt*.
219. STELKENS, Paul (1995): Verwaltungsgerichtsbarkeit in der Krise. *Deutsche Verwaltungsblatt*, 1105–1113.
220. STENGEL, Karl Freiherr von (1876): Das öffentliche Recht und die Verwaltungsgerichtsbarkeit in Elsaß-Lothringen. *Annalen des Deutschen Reiches*.
221. STENGEL, Karl Freiherr von (1886): *Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechts*. Stuttgart, F. Enke.
222. STENGEL, Karl Freiherr von (1895): *Die Verwaltungsgerichtsbarkeit und die öffentlichen Rechte*. Verwaltungsarchiv.
223. STIPTA István (1997): A közigazgatási bírászkodás előzményei Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny*, 52. évf. 3. sz. 117–125.
224. STIPTA István (1998): Az 1875-ös osztrák közigazgatási bíróság hatása a magyar közigazgatási jogvédelemre. In *Emlékkönyv Dr. Szabó András 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*. Tomus LIII.
225. STIPTA István (2006): A német közigazgatási bírászkodás kialakulása, és hatása a magyar közigazgatási jogvédelemre. In SZABADFALVI József szerk.: *Facultas nata: Ünnepi tanulmányok a miskolci jogászképzés 25. évfordulójára*. Miskolc, Bíbor.
226. STIPTA István (2009): A francia közigazgatási bírászkodás hatása a dualizmus kori magyar törvényhozásra. In HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor szerk.: *Sapienti iniuria non potest fieri: ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, Gondolat.

227. STIPTA István (2010): A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bírászkodás. In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária szerk.: *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
228. STIPTA, István (2014): Die Geschichte der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Ungarn und die internationalen Modelle. *Journal on European History of Law*, Vol. 5, No. 2. 73–79.
229. STIPTA István (2015): A közigazgatási bírászkodás történeti modelljei. *Jogtörténeti Szemle*, 3. sz. 40–45.
230. STIPTA István (2016): Egyértelmű modellkapcsolatok? A közigazgatási bírászkodás európai változataihoz. *Közjogi Szemle*, 4. sz. 10–15.
231. STOLLEIS, Michael (2017): *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. Bd. 3. München, C.H. Beck.
232. SZABÓ István (2010): *Ausztria államszervezete 1918–1955*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar.
233. SZABÓ József (1946): *Demokrácia és közjogi bírászkodás*. Budapest, Herendi Könyvkiadó Vállalat.
234. TEZNER, Friedrich (1901): *Über Verwaltungsrechtspflege mit Hinblick auf das neue sächsische Verwaltungsgerichtsgesetz*. Drezden.
235. TEZNER, Friedrich (1902): *Die deutschen Theorien der Verwaltungsrechtspflege*. Verwaltungsarchiv. Berlin.
236. TEZNER, Friedrich (1925): *Die rechtsbildende Funktion der österreichischen verwaltungsgerichtlichen Rechtsprechung*. I–IV. Wien.
237. TOLDI Ferenc (1975): Az államigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata az európai szocialista államokban. *Állam és Igazgatás*, 25. évf. 8. sz. 696–705.
238. TOLDI Ferenc (1988): *A közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálata*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
239. TRÓCSÁNYI László ifj. (1988a): *A közigazgatási bírászkodás szervezete és működése egyes európai országokban: A jogintézmény elméleti alapjai és működési tapasztalatai, valamint egyes európai országok közigazgatási bírászkodására vonatkozó jogszabályok*. Budapest, MTA.
240. TRÓCSÁNYI László ifj. (1988b): A közigazgatási bíróságok szervezete és működése az NSZK-ban. *Jogtudományi Közlöny*, 11. sz. 626–630.
241. TRÓCSÁNYI László ifj. (1988c): A közigazgatási bírászkodás szervezete és működése Ausztriában. *Magyar Jog*, 35. évf. 11. sz. 993–997.
242. TRÓCSÁNYI László ifj. (1990): *A közigazgatási bírászkodás egyes elméleti és gyakorlati kérdései*. Budapest, MTA.
243. TRÓCSÁNYI László ifj. (1991a): A közigazgatási bírászkodás főbb rendszerei és szervezeti kereteik. *Magyar Közigazgatás*, 41. évf. 5. sz. 408–425.
244. TRÓCSÁNYI László ifj. (1991b): Milyen közigazgatási bírászkodás felé? *Társadalmi Szemle*, 46. évf. 7. sz. 59–64.
245. TRÓCSÁNYI László ifj. (1992): *Milyen közigazgatási bírászkodást?* Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

246. TRÓCSÁNYI László szerk. (1997): *Francia – magyar közjogi szeminárium a közigazgatási bíráskodásról: Szeged, 1996. május 6–8.* Budapest, Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda.
247. TRÓCSÁNYI László (2017): Bevezetés. In BOÉR Elek: *Közigazgatási bíráskodás.* (Budapest, Grill. 1907. X, 303) [reprint] TRÓCSÁNYI László – PATYI András sorozatszerk.: *Államtudományi Klasszikusok, II.* Budapest, Dialóg Campus.
248. ULBRICH, Joseph (1875): *Über öffentliche Rechte und Verwaltungsgerichtsbarkeit mit Rücksicht auf die Einrichtung eines Verwaltungsgerichtshofes in Österreich.* Mercy.
249. ULBRICH, Joseph (1883): *Lehrbuch des oesterreichischen Staatsrechts: für den akademischen Gebrauch und die Bedürfnisse der Praxis.* Berlin, T. Hofmann.
250. ULBRICH, Joseph (1904): *Lehrbuch des österreichischen Verwaltungsrechts.* Wien.
251. ULE, Carl Hermann (1961): *Verwaltungsrechtsschutz.* In *Handwörterbuch der Sozialwissenschaften.* Bd. 11. Stuttgart–Göttingen–Tübingen.
252. ULE, Carl Hermann (1979): *Verwaltung und Verwaltungsgerichtsbarkeit.* In MERTEN, Detlef Hrsg.: *Die Vereinheitlichung der Verwaltungsgerichtsgesetz zu einer Verwaltungsprozessordnung, Schriftenreihe der Hochschule Speyer.* Berlin, Duncker & Humblot. 25–49.
253. UNGER, Joseph (1876): *Die Gesetze über den Verwaltungsgerichtshof.* Wien, Dr. Paul Gautsch von Frankenthurm, Manz.
254. UTTÓ György (1993): Ausztria közigazgatásának bírósági ellenőrzése. *Magyar Közigazgatás*, 43. évf. 9. sz. 544–546.
255. VAUTHIER, Maurice (1928): *Précis du droit administratif de la Belgique.* Bruxelles, F. Larcier.
256. VERSTEGEN, Gabriele (1999): *Vorstellungen und Erwartungen der Verwaltungsrichter innen zum künftigen Verwaltungsprozeß und zur internen Rationalisierung der Gerichtsorganisation.* In PITSCHAS, Rainer Hrsg.: *Die Reform der Verwaltungsgerichtsbarkeit.* Berlin, Duncker & Humblot.
257. VIVIEN, Alexandre François (1845): *Études administratives.* Paris, Guillaumin.
258. VIVIEN, Alexandre François (1859): *Études administratives I-II.* Paris, Guillaumin.
259. WADE, H. William R. (1988): *Administrative Law.* Oxford, Oxford University Press.
260. WALINE, Marcel (1969): *Précis de droit administratif.* Paris.
261. WERTHEIM, Karl (1899): *Wörterbuch des englischen Rechts.* Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht.
262. WOEHRLING, Jean-Marie (1985): *Die französische Verwaltungsgerichtsbarkeit im Vergleich mit der deutschen.* *Neue Verwaltungszeitschrift*, 1. sz.

Nagy Péter egyetemi tanársegéd, doktorandusz a Károli Gáspár Református Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszékének oktatója. 2016-ban szerzett jogász diplomát a Károli Gáspár Református Egyetemen. Kutatásai kiterjednek a 19. századi erdélyi jogra, magánjogra és a tudománytörténetre. Több retrospektív, bibliográfiai gyűjtésekre alapuló szakirodalom-elemző tanulmány szerzője.